

KULTURÁLIS KÖZÖSSÉGI IDENTITÁSTEREMTÉS ZSÁMBÉKON¹

[DOI 10.35402/kek.2020.2.4](https://doi.org/10.35402/kek.2020.2.4)

Absztrakt

Zsámbék kiemelkedik a gombaként szaporodó és növekedő főváros-környéki agglomerációs települések közül, mintegy határozott karakter, identitás övezi. A város jó értelemben vett falusias jellege (emberléptékű, természet-közeli és szoros társadalmi kapcsolatokkal jellemezhető településként), a városképét is meghatározó romtemplom és sváb történelmi múltja adja ezeket a karakterjegyeket. A kutatás azt vizsgálta, hogy kik azok a személyek és/vagy intézmények, akik a kialakítói, illetve fenntartói a mai közösségi identitás elsősorban kulturális jellegű alkotójegyeinek, a zsámbéki reprezentált képnek, mely a település lakosságlszámának és gazdaságának záloga és motorja.

Abstract

Zsámbék stands out among the multiplying and growing settlements around the capital of Hungary by having an identical character. It's consisted of the closed-to-nature and human-sized qualities as well as of the tempting feature of having a community with strong bonds. Similarly, the ruined church that occupies the view of the city and the past of the former German-speaking community, which is still vivid on the events and on the physical surface of the settlement, are defining elements of its outlook. The current research has investigated the possible actors and institutions that formulate and maintain these cultural elements of the common identity (the represented image of Zsámbék), which are also the key elements and motivating factors of the local economy and population growth.

¹ A jelen kutatás az MTA TK SZI Mobilitási Centrum célkitűzéseinek szempontrendszerét követve, azaz „a társadalmi, munkaerőpiaci, iskolai és területi mobilitás új összetevőinek az elemzése interdiszciplináris kutatási keretben” valósult meg (MTA TK SZI Mobilitási Centrum 2018). Jelen vizsgálat 2018–2019-ben zajlott, azokat az állapotokat elemzi adott szempontok szerint, de nem foglalkozik az azóta történt változásokkal.

Bevezetés

Zsámbék Magyarország központi régiójában, Budapest agglomerációs környezetében, Budakeszi járásban elhelyezkedő mintegy 5,5 ezer lakosú város (Néesség.com 2019). A település társadalmi összetettsége a második világháború időszakától származtatható, amikor a helyi sváb közösség szinte teljes kitelepítése, és több helyszínről érkező (Alföld és Felvidék) új közösségek betelepítése valósult meg (Óri 2014). Azóta egy vegyes származású és összetételű településről beszélhetünk, melyet az évtizedek során mindig jellemzett különböző közösségek be-, illetve elvándorlása.

Zsámbék már-már azonosul az egykori premtrei templom maradványaival, ami nemcsak a jelentős történelmi múltat, a katolikus rend egykori és mai jelenlétét, hanem országos szintű, mások mellett műemléki meghatározottságot is jelent. Emellett megfigyelhető az egykori sváb múlt kulturális jegyeinek újrafelvétele és határozott megjelenítése a város területén, illetve rendezvényein. Jelen dolgozat azokat a kulturális közösségi identitásteremtő aktorokat és intézményeket vizsgálja, melyek a település jelenlegi társadalmára integráló hatást gyakorolnak.

Az elméleti fejezet után Zsámbék rövid ismertetése következik a korábbi kutatások és a jelenlegi helyzet összevetésében, ezzel is követve Eisenstadt és Giesen szemléletét a közösségi identitás mint folyamat értelmezéseként. A jelen kutatási módszerek, források és célok ismertetését a jelenlegi társadalmi csoportok bemutatása követi, valamint az interjúk, közösségi rendezvények és publikációk vizsgálata alapjául a kortárs identitásalakítók analízisa olvasható. A dolgozat konklúziója a kutatási eredményeket foglalja össze, új vizsgálati kérdéseket és lehetőségeket fogalmaz meg, melyek más, a lokális kulturális értékeken alapuló egyediséget kifejező kistelepülések vizsgálatához, az ott végbemenő folyamatok megértéséhez, és az esetleges kihívások azonosításához is hozzájárulhatnak.

Közösségi identitásteremtés kulturális eszközökkel

Az identitással és a kollektív identitással foglalkozó szakirodalom számos megközelítési lehetőséget biztosít, sőt sokan a definíció ellehetetlenülését szétfeszítettnek látják a fogalmat (Brubaker – Cooper 2000). Évtizedek óta folyamatosan, mások mellett Bernhard Giesen – Robert Seyfert (2015) üres jelzésnek nevezte a kollektív identitást, melynek legfontosabb jellemzőiként a meghatározhatatlanságot, illetve konkrétum-nélküliséget és az állandó alakulást nevezték meg. Abban egyetértés látszik, hogy a közösségi identitás nem ösztönös vagy veleszületett, hanem megalkotott és változtatható (Assmann 1999). Így sokkal inkább egy folyamatként, mintsem egy produktumként szükséges értelmezni (Eisenstadt – Giesen 1995). A közösségi identitást sokan az egyéni identitáshoz hasonlítják, abból kiindulónak gondolják, hiszen mindkettő egy másiktól való elkülönülés gyakorlatában valósul meg (Jasper – Polletta 2001). Mások a közösségi identitás kialakulásakor a közös helyszín vagy intézmény megtapasztalására teszik a hangsúlyt (Snow 2001). Számos kutató a közös élményből, tapasztalatból, érdeklődésből, valamint a szolidaritásból eredezteti a jelenség formálódását, ez utóbbit erősíthetik a közös rítusok, a nyelv, a művészeti alkotások, illetve az érzelmi kötődés is (Melucci 1995). Mindez fordítva is igaz, hiszen az egyének közösséghez tartozásukat kulturális szimbólumokkal, jelekkel fejezik ki, melyek érzéseiket, meggyőződésüket jelentik meg. A tágan értelmezett kultúrának ilyen formán közösségteremtő ereje van (Pataki 1997).

Korábbi kutatások kimutatták egyes intézményekhez vagy csoporthoz tartozás, valamint az értékek összetartó erejét (Kapitány – Kapitány 2012). Különösképpen a múltat és jelent összekapcsoló, autentikusnak vélt lokális értékek, örökségek felértékelődése figyelhető meg az elmúlt időben (Bruckmeier – Tovey 2008; Lee et al. 2005). Az emlékművek elősegíthetik ezt a fajta összetartozásérzést. Bár nagyon változatos tárgyúak lehetnek (Wehner 1988), a múlt egy aspektusát általában érzelmi interpretációban mutatják be, mely idealizáló és kihangsúlyozó szereppel bír (Sinkó 1992). Hiszen ezek az alkotások a múltat, illetve annak bizonyos értelmezését idézik (Connerton 1989), ez utóbbin keresztül a kortárs szemlélet és hatalmi rendszer is megjelenik (Potó 1989). A múlt kortárs célokat alátámasztó megemlékezéséhez, a hatalom kultúra kihasználásához (Anderson 1983) is nagyon

fontos a köztéri alkotáshoz kapcsolódó társadalmi gyakorlat vizsgálata, mely többféle megközelítést, hangsúlyt világíthat meg. Sőt mi több, amennyiben a társadalmi gyakorlat elmarad, és így a köztéri alkotás jelentősége csökken, az általa kifejezett üzenet is feledésbe merülhet (György 2006). Craig Calhoun (Anderson 'elképzelt közösség' fogalmát használva) kiemeli, hogy egy ilyen jellegű csoport nem személyes ismeretségi, hanem kulturális alapon szerveződik, mely változó és változtatható, valamint, hogy társadalmi gyakorlattal erősíthető is (Calhoun 1991).

Korunkban a múltra emlékezés egyik leggyakoribb kulturális megvalósítása az örökségteremtés, azonban ha megosztott örökségről van szó (egy város történetét több csoport élte/éli meg és alakította/alakítja), különösen fontos, hogy az örökségi értékek értelmezése és értékelése azonos módon valósuljon meg, más esetben az önazonosság válik kérdésessé, és a kortárs körülmények és célok lesznek meghatározóak (Ashworth 1991). A közösségen belül megosztott örökség ugyanakkor elősegítheti a közösségi szolidaritást és a biztos jövő elképzelését, melyek egy változó összetételű közösség esetén integráló erővel is bírnak (Labrador 2013). David Lowenthal szerint a múlt érvényesíti a jelent azáltal, hogy időtlen értékek és meg nem tört folyamatok elméletét fogalmazzák meg, újraélesztve elvesztett vagy megváltoztatott értékeket. Véleménye szerint a múlt eseményei és emlékei nyersanyagok, amelyeket a jelenben kell feldolgozni, és az egyéni, valamint a közösségi identitás kialakulásának fontos részei, értelmet, célt és értéket adva az emberi életnek (Lowenthal 1985). Sokan kiemelik, hogy ezeket az összetartó erőknél is értelmezhető közös értékeket vagy tapasztalatokat szükséges folyamatosan fenntartani és megerősíteni, hogy mint hivatkozási illetve azonosítási pontok a közösségen belül és közösségen kívül állók számára is folyamatos és élő ismeretek legyenek (Spicer 1971).

Zsámbék a korábbi kutatásokban és a jelen vizsgálat tárgyaként

A budapesti agglomeráció társadalomszerkezetének változásával foglalkozó kutatások nagyszámúak és interdiszciplinárisnak tekinthetők (a teljesség igénye nélkül Barta 1999; Csanádi – Csizmady 2002; Dövényi – Kovács 1999). E dolgozatban a jelen kutatási kérdések és egyéni felmérések alapján legrelevánsabbnak tekinthető vizsgálatok vázlatos ismertetése és módszerének felhasználása jelenik

meg. A rendszerváltást követő szuburbanizációs hullámok vizsgálatakor nagy hangsúlyt kapott a helyi önkormányzatok mint aktív szereplők elemzése. Dövényi Zoltán, Herman Kok és Kovács Zoltán 1998-ban publikált kutatása szerint Zsámbék önkormányzata „Enyhén támogató, [...] döntéshozói jó üzletnek látják, így parcellázással, közművesítéssel segítik is a beköltözést, cserébe számítanak a friss tőkére és az adóbevétel emelkedésére” (Dövényi – Kok – Kovács 1998:233). Ez a meglátás a jelen kutatás szerint is helytálló, elsősorban a lakossági fórumon elhangzottak, az interjúk és a zsámbéki városfejlesztési tervek alapján. A jelenlegi városvezetés igyekszik a közművesítést kiterjeszteni a város teljes területére, illetve új lakástípusok bevezetésével próbálja az igényeket megoldani.

Scheer Márta, Beliczay Erzsébet és Tombác Endre tanulmányukban azt vizsgálták, hogy az önkormányzatok milyen intézkedésekkel támogatják a beköltözés szegregáció nélküli megvalósulását. Az általuk meghatározott öt legfőbb kategória közül jelenleg a vizsgált településen az alábbiak valósulnak meg: „2) Üdülőtellek állandó lakóhelyé nyilvánítása: [...] az átminősítés nem településfejlesztési elvek alapján, hanem egyéni igények miatt születik meg” (Scheer – Beliczay – Tombác 2003:69). Mégis tömbszerű problémaként jelenik meg mindez Zsámbékon, ahol a (Nyakas-) hegyoldalon lévő zárt telkek átminősítése a teljes terület komfortjának növelésével, közmű bevezetésével, úttrendszer fejlesztésével kell, hogy együtt járjon. Azonban ennek közösségi megítélése nem egységes. Sok az üresen álló terület, így a közpénzből való fejlesztést sokan nem látják ott indokoltnak, ráadásul sok, az érintett területen élő tulajdonos kifejezetten nem akarja a komfort növekedését.

A másik megoldási forma a telekaprozás, mely Scheer, Beliczay és Tombác megítélése szerint „mind környezeti, mind városképi szempontból előnytelen megoldás, besűríti a települést, megbontja a település és az azt körülvevő táj harmóniáját” (Scheer – Beliczay – Tombác 2003:69). Erre a módszerre egy kiemelkedő példa a Kálvárián valósult meg, mely nagyon komoly anyagi előnyökhöz juttatta az önkormányzatot, melyet a szükséges fejlesztésekre tudott fordítani. A negatív hatás egyelőre nem tapasztalható, nagyobb aggodalomra adhat okot, ha a helyi vezetőség azonos metódust kíván alkalmazni a Romtemplom környékének revitalizálásakor, mert bár szigetszerűen, de több egységben, egymást erősítve megvalósulhat a szerzők által megfogalmazott veszély.

Végül, de nem utolsó sorban Zsámbékon is azonosíthatjuk az „Új parcellák kialakítás[ának]” hívott megoldást, mely „az eredetileg nem lakóterület [a vizsgált területen a Zsámbéki-medence mezőgazdasági területeinek, illetve szomszédos településsel összekötő főút menti területeinek] lakóterületté nyilvánítása” (Scheer – Beliczay – Tombác 2003:70). Ennek mértéke nemcsak az igények által behatárolt, hanem a környező települések közelsége (Tök), vagy egyéb már meglévő földrajzi vagy egyéb hiány (közlekedési vagy szolgáltató egység távolsága) által meghatározott.

A főváros agglomerációjában elhelyezkedő települések vezetése számára fontos volt a beköltözés és integrálódás elősegítésének egy másik eszköze, a település otthonossá tétele, mind a megváltozott települési szerkezet, illetve jelleg alakításával, mind az új igényekhez igazodó szolgáltatások megvalósításával (Csizmady – Csurgó 2012). A városvezetés a városrehabilitációs Zsámbék 2030 hosszú távú terv jelenlegi szakaszában, elsősorban a közösségi funkciók és szolgáltatási egységek fejlesztését, valamint a kulturális értékek revitalizálását tűzte ki célul (Zsámbék 2018). Zsámbék történeti központja az évszázadok folyamán összekapcsolódó terekkel folyamatosan bővült, kisvárosi, mezővárosi és 2009 óta városi rangnak megfelelően. Jelenleg egy új látogatónak, de a helyi lakosnak is nehezen meghatározható egyetlen funkcionális középpont, mely közösségi térként is szolgálhatna.

A falu központja az egykori Zichy-kastély környezetében kiépült központi intézményekkel (a központi buszmegálló, a piactér és néhány üzlet) nem jelent elég vonzó erőt. Még a híres „kisbüdös pékség” sem, mely évtizedek óta nemcsak a minőségében, de a megjelenésében sem változott semmit, vagy a méltán híres lángosos – mely „az ország lángosa” címet is elnyerte, és hasonlóan hosszú múltra tekint vissza – sem tartotta a központban a lakosságot.² Ennek egyik oka lehet, hogy a városközpont korábbi boltjai, éttermei között sok ma üresen áll.³ A művelődési ház is a város központjában található, a 18. században épült, az egykori Zichy-kastély gazdasági épületében, mely később a falu nagyvendéglője és csak az 1950-es évektől kezdődően kapott „kultúrházi” funkciót (Mizsambekunk.hu 2019). Azonban az intézmény 2010. évi összevonása után

2 Érdekes megjegyezni, hogy mindkét hagyományosan zsámbékinak tartott kiszolgáló egységet „gyűttmentek” más városból származók vezetik.

3 Sokak szerint ennek oka a főiskola elköltöztetésével hozható kapcsolatba.

a könyvtár, a lámpamúzeum, a romtemplom és a tájház egy intézményi keretbe került, így az épület nem tekinthető egyetlen, a központot meghatározó intézménynek.

Ahogy látjuk, bár földrajzilag valóban központnak tekinthető az „ófalú”, területe a közhasználatban, és így a lakosok mentális térképén sem meghatározó szerepű. Ezt erősíti a város Tökhöz közeli új „központja,” ahol a sportpálya, az új iskola, az óvoda és a bölcsőde egymás mellett megtalálható. Azonban itt csak kisboltok, pékségek vannak, így az ügyintézés (önkormányzat irodája) és a piac miatt az ófalú még mindig fontos, de csak konkrét céllal veszik igénybe. Mindezeket figyelembe véve az új főépítész egy, a közösségi tereket kialakító programmal kezdte el munkásságát 2015. januárjában.⁴ A vizsgálat időszakában került második szakaszába ez a városfejlesztési projekt. A városközpont díszkövezése, a buszforduló áthelyezése lezárult, ezután már a városlakók dolga, hogy benépesítsék a területet, melyet a helyi közigazgatási és kulturális szervezetek programokkal igyekeznek élővé varázsolni, például a város közös adventi koszorújának a felújított térbe helyezésével és az első gyertyagyújtáskor megrendezett ünnepséggel. Ez alkalommal került bemutatásra az első várostörténeti könyv is a felújított tér történetének családregénybe oltott alkotásával (Zsámbék 2018a).

A kutatások egy harmadik meghatározó csoportját alkotják a társadalomszerkezeti változások kapcsán kialakuló konfliktusok vizsgálata. Ilyen volt mások mellett egy magyarországi, 2000-es évek végi felmérés, mely elsősorban a beköltözők „vidékrepresentációját és annak társadalmi hatásait vizsgálta” (Csurgó 2014:212-231). Az itt rögzített értékek, mint zöld terület, egészséges, jó levegő és természet a jelen kutatás interjúalanyainak vidéképeiben (Zsámbék értékei közt) is megjelent, és konfliktusforrást teremtett. A falusias karakter részeként, elsősorban a fővárossal szemben jelentek meg a fenti pozitív vidékrepresentációs jegyek. Sőt, mi több, sokan csak hátrányt látnak a városi rang 2009-es elnyerésében. Ennek sok magyarázata lehet, például, hogy „hirtelen történt” (egy interjú alany megfogalmazása szerint) egy kevésbé támogatott polgármester „ötlete alapján”. Míg Csizmady és Csurgó a jelen kutatás interjú-alanyai által „gyüttment” (beköltöző) és az őslakos társadalmi csoportok egymásra és lakókörnyezetükre ható viszonyát, illetve a lokális társadalmi gyakorlatok megváltozását vizsgálták, a jelen kutatás a több

4 ld. 24. lábjegyzet.

szempontból, és történetileg is összetett zsámbéki lakosság belső erőviszonyait, azon belül is az integráló szereplők és intézmények azonosítására, kutatására és megismerésére törekszik.

A dolgozat 2018–2019 folyamán a nyomtatott és elektronikus sajtóban Zsámbék városáról elérhető reprezentációk és információk kutatása, korábbi felmérések, rendelkezésre álló statisztikai adatelemzések, meg a helyi közigazgatási rendeletek összevetése és kvalitatív elemzése, valamint terepmunka alapján valósult meg. A zsámbéki terepmunka helyszíni felmérésekből, városi kulturális rendezvényeken és lakossági fórumon való részvételből, valamint interjúkból tevődött össze.⁵ A kutatás egésze folyamán elsősorban az egyéni, a közösségi és intézményi megítélések vizsgálatára törekedtem, ezért volt fontos a személyes interjúk mellett a közösségi rendezvények, valamint a különböző fórumokon megjelenített reprezentációk és azok megítélésének vizsgálata is.

Az interjúk félig szerkesztett formában valósultak meg, előre megfogalmazott kérdések mint kiindulópontok mentén. A kérdések (más településeken megvalósítandó kutatásokhoz igazítva) egységes képet kaptak egy későbbi összehasonlító kvalitatív kutatási vizsgálat forrásaként.⁶ A megkérdezettek egyrészt az előzetes kutatás alapján direkt megkereséssel, másfelől hólabda-módszerrel kerültek kiválasztásra. Az interjúalanyok kiválasztásakor a kutatás tárgyát képező csoport (lokálisan integráltak) megszólítása mellett törekedtem egy reprezentációs képet kialakítani. Így nemcsak a városvezetés, a helyi kulturális intézmények képviselői, valamint számos szociális intézmény (mint az Apróka Bölcsőde vagy a Boldog Gertrúd Központ) és szabadidős szervezet (Zsámbéki Sportklub vagy a Zsámbéki Önkéntes Tűzoltóság) képviselőjét kerestem fel, hanem olyan zsámbékiakat, akik a városhoz való kötődés különböző csoportjaihoz sorolhatók. Ezek alapján beszélgettem például ingázóval, kismamával és helyben dolgozóval (a városban eltöltött aktív idő mértéke alapján), valamint „őslakos”, „gyüttment” és „gyüttmaradt” zsámbékival is (városba költözés alapján). Ez utóbbi beszélgetések bár igyekeztek a kutatás főkérdéseit érinteni, nem tekinthetők strukturált vagy félig strukturált interjúknak. A kötetlen

5 A lakossági fórum megfigyelését ezúton is köszönöm Balázs András kollegámnak. A kutatás során 18 interjú készült, melyek a vizsgálat elsőszámú forrásanyagát adták.

6 További információk az MTA Mobilitási Kutatási Centrum által megvalósított kutatási projektről (MTA TK SZI Mobilitási Centrum 2018).

beszélgetések a fenti strukturált interjúkkal kb. azonos ideig tartottak (ált. kb. 40 percig), azonban különbségeként elmondható, hogy a kötetlen beszélgetésekkor a beszélgetőtársak legtöbbször nem járultak hozzá a felvétel készítéséhez, csak jegyzeteket készíthettem. Minden interjú/beszélgetés-alanyom véleményét és meglátását a korábbi kutatásokkal, illetve a teoretikus szakirodalommal összevetve igyekeztem elemezni, hogy a személyes és pillanatnyi álláspont befolyásoló erejét ki tudjam szűrni.

A kutatás célja megvizsgálni, hogy vajon mik azok az elsősorban kulturális intézmények, illetve aktorok, amelyek az összetettség ellenére egységet próbálnak formálni a településen, milyen értékek és identitások kialakítása mentén tudják a helyi összetartozás reprezentációját megteremteni. A teljes körű lokális integrációs mechanizmusok felfejtésével megkíséreltem a zsámbéki „társadalmat összetartó, a társadalmi szereplők együttműködését kiváltó és motiváló vagy azzal ellentétben ható jelenségek, mechanizmusok[at] [...] egyéni, intézményi és kapcsolati szinten is” (Kovách és társai 2017:25) megvizsgálni. Kovách és kollégái *lokálisan integráltaknak* nevezik a társadalom azon csoportját, mely a felmérések alapján olyan tulajdonságokkal bír (mások mellett kiemelkedő civil és politikai aktivitás, gazdag kapcsolati rendszer és magas intézményi bizalom), mely egy adott közösségben irányító, adott esetben összetartó szerepet implikál (Kovách 2017). A jelen mikro-kutatás tárgya ennek az integráló elitnek azonosítása és elemzése Zsámbékon, beleértve szerepük fenntarthatóságának vizsgálatát is.

Zsámbék 2018–2019-ben

1. Gazdaság

Zsámbék területén túlnyomórészt egy-két emeletes önálló kerttel rendelkező családi házak találhatók. A kertekben egyéni használatra vagy kistermelői szinten zajlik a növénytermesztés. Emellett a háztáji tartása szintén élő gyakorlat, és ezek egymás közti forgalma kapcsolati és gazdasági hálózatot is kialakít a városban. Megfigyelhető továbbá az 1980-as évektől kialakuló (Berényi 1981), mára halványuló gyakorlat (Szabényi 2016), a hétvégi használatra berendezkedett zártkertes csak kiszolgáló épülettel rendelkező főként gyümölcsösök nyomai a városi szerkezeten. Fontos kiemelni, hogy nemcsak a telekkijárók közössége halványodott el a mai zsámbéki társadalomban,

de egyre nagyobb arányban vannak, akik bár gazdasági szempontból már nem tudnák megtartani az önálló házukat, azonban a saját háztáji vagy kertgazdálkodásukat nem akarják feladni. Az ilyen típusú „bevételek-hiány, de lakóhely-többlet” helyzetre jelentett megoldást a korábban a városban működő főiskola következtében létező albérlet-kereslet, illetve a falusi turizmus keretében megvalósított lakhely-kiadás lehetősége. Azonban a mára megváltozott jogi rendszer (2009-ben eltörölték a szálláshely-szolgáltatás adómentességét) és a városi rang elnyerése (ugyanebben az évben) miatt ez a lehetőség nem él.

Városi szinten gazdasági tényezők tehát a mezőgazdaság helyett az ipari szereplők lehetnének. Erre utalhat a városvezetés dokumentumaiban és az interjúk során is negatívumként megnevezett közlekedési tényezők: a városképet és lehetőségeket nagyban meghatározó átmenő főutak (101., 102., 104. és 105. számú összekötő), illetve az M1-es autópálya közelsége. Ez a probléma már a 2010-es városfejlesztési tervben is megjelenik a nagyarányú szállítóközlekedés kedvezőtlen hatásával, a lakosságra és a főút menti épületekre gyakorolt befolyásával, nem beszélve a levegőszennyezésről. Míg a városvezetést és a lakosságot aggodalommal terheli, a mindenkori város határában elhelyezkedő „ipari központ” számára az agglomerációban is hasznos szempontok lehetnek a meglévő közlekedési lehetőségek. Számos nagyobb gyárat találunk a város szélén (is) (pl. a Ziegler- és a Medicontour Kft., Wavin Hungary Kft., Alex Fém bútorkft., PEMÜ Műanyagipari Zrt.). Ezek a „nagyüzemek” viszonylag állandó, de távoli jelenlétet képviselnek, a főváros közelsége miatt nem generáló tényezők a mobilitás-vizsgálatban. A város társadalmát alakító aktorok lehetnének az itt működő gazdasági szereplők, akik mind a helyieknek biztosítanak munkát, mind a környező területekről vonzanak ide dolgozó tömegeket. Emellett megkeresések esetén támogatást adnak a kulturális intézményeknek, az adózáson keresztül is támogatják a várost, de ennél szorosabb együttműködés nem tapasztalható. Erre jó példa, hogy a városfejlesztési célokról szóló társadalmi egyeztető tárgyalásokon nem tekintették ezt a csoportot kiemelt célközönségnek, csupán tájékoztató jellegű megbeszélés valósult meg velük.⁷

Azonban érdekes jelenség, hogy 2007-es adatok szerint közel egyenlő arányú volt az egyéni vállalkozók (150) és a jogi személyiségű vállalkozások száma

⁷ A város főépítésével folytatott interjú alapján.

(125).⁸ 2014-es adatok szerint 155 a regisztrált gazdasági vállalkozások száma 1000 főre vonatkoztatva (Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer vonatkozó adatai 2019). A lakónépesség száma annak az évnek a közepén a KSH adatai szerint meghaladta az 5230 főt (KSH 2019). Bár az elmúlt évek meghatározó gazdasági változásai és eseményei nyilvánvalóan befolyásolták Zsámbék működését, a felmérések alapján még mindig él a köztudatban az a benyomás, hogy sok helyi, kisléptékű vállalkozás üzemel a városban.⁹ Ennek oka lehet az is, hogy ezek a gazdasági egységek intenzívebb kapcsolatot ápolnak a várossal, rendszeresen részt vesznek egy-egy szervezet, vagy a város egészének működésében, például a köztterek évenkénti virágosításával, a szeptemberi szüreti fesztivál lovas programpontjának biztosításával, vagy a helyi futballklub, az önkéntes tűzoltó szervezet éppen aktuális fejlesztésével. Ezek az elsősorban kulturális és szociális együttműködések a Pataki által is megfogalmazott közösségteremtő erővel Zsámbék lakóközösségéhez kötik ezeket a gazdasági egységeket és képviselőiket (1997). Ezt az összekapcsolódást megerősíti az interjú-alanyok véleménye, miszerint ezek az együttműködések egyrészt saját elhatározásból, másrészt személyi kapcsolatokon alapuló, személyes megkeresésekkel valósulnak meg.

A kapcsolat fordított irányban, azaz a városvezetés felől is szorgalmazott, a központilag meghatározott partnerségi szabályzat alapján¹⁰ történik, például az orvosi rendelő vagy a művelődési ház felújításakor. Mások mellett a 2017-es „a településfejlesztéssel; településrendezéssel és településképvérvényesítéssel összefüggő partnerségi egyeztetés helyi szabályai” meghatározzák, hogy:

Zsámbék város önkormányzata együttműködhet: a) a város közigazgatási területén állandó lakhellyel, tartózkodási hellyel, vagy ingatlan tulajdonnal rendelkező természetes személyek[kel], b) Zsámbék Városban székhellyel rendelkező

civil szervezetek[kel], d) azon környezetvédelmi érdekek képviselőire létrehozott egyesületek[kel], szervezetek[kel], amelyeknek működése vagy tevékenysége a kerület közigazgatási területére terjed ki, e) a városban székhellyel, telephellyel rendelkező gazdálkodó szervezetek[kel], f) a városban székhellyel, telephellyel rendelkező vallási közösségek[kel]. (Zsámbék 2017)

Zsámbék igyekszik környéki központtá válni a kiemelkedően sikeres járási központ mellett,¹¹ a környéki Zsámbék medencei¹² együttműködésekben próbál meghatározó szerepet betölteni. A kutatás idején új tervként fogalmazódott meg egy innovatív park létesítése, mely környezetkímélő gazdasági tevékenységet folytatna, és az oktatás szerepét növelné, illetve hozná vissza. Ez utóbbi (Budapesti és Pest Megyei Mérnöki Kamara 2018) nemcsak a regionális vezető szerep megerősítése és az alvóváros státusz ellenpontosására, hanem a lakosság szám állandóvá vagy növekvővé alakítása érdekében is fontos cél.

2. Társadalom – politika

Statisztikai adatok alapján a város lakossági számaránya az elmúlt években állandónak mutatkozott (KSH 2019), mely nemcsak a születés és halálozás közel kiegyenlítődtött arányával magyarázható, hanem azzal is, hogy a beköltözők és az elvagy bizonyos esetekben visszaköltözötték száma is kiegyenlítődtött. Ez nem volt mindig így. A település történetében szinte folyamatosnak tekinthető a társadalmi összetétel változása a fluktuáció miatt, melynek hatása a társadalmi kapcsolatban és a város szerkezetén is megmutatkozik.

Az 1970-es évektől légvédelmi rakétabázis és laktanya működött a településen, amelyhez tisztai lakótelep is épült a családok számára, mint például a mai Józsefvárosi lakótelep. Mind a mai napig főként ezek a területek alkotják a különösen kiszámú, többlakásos házak csoportját egész Zsámbék területén. Mindez mára „szociális probléma” is lett, hiszen van egy markáns igény ilyen, kisebb

8 2010-es városfejlesztési terv alapján (Zsámbék 2010).

9 Mindezt számos interjúalanyom is megemlítette.

10 „az Alaptörvény 32. cikk (2) bekezdésének első fordulatóban kapott felhatalmazás alapján, a Magyarország helyi önkormányzatairól szóló 2011. évi CLXXXIX. törvény 23. § (5) bekezdés 5. pontjában meghatározott feladatkörében eljárva – figyelemmel a településfejlesztési koncepcióról, az integrált településfejlesztési stratégiáról és a településrendezési eszközökről, valamint egyes településrendezési sajátos jogintézményekről szóló 314/2012 (XI. 8.) Korm. rendelet 29. §-ában foglaltakra is” (Kormány 2017).

11 *Az Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer, budapestkornyeke.hu adatait közli az alábbi hírportál: Varkapu.info 2018.*

12 A Zsámbéki-medence nemcsak földrajzi fogalom és számos szerveződés alapja (mint például a zsámbéki-medencei polgármesterek éves találkozója), hanem önálló médiával rendelkező kistérség: Zsámbéki-medence Regionális Hírmagazin 2019.

léptékű lakhatási formára. Számos interjú-alany kiemelte, hogy a családi házból és fészekből kirepülő fiatal felnőtt, az elvált középkorú, vagy gyermekét egyedül nevelő, de gyerekének friss levegőt biztosítani vágyó szülő, a házat már fenntartani nem tudó idősebb generáció, vagy munka miatt Zsámbékra kötődő munkavállaló mind-mind azt a csoportot alkotja, mely többalakos házak építését igényli. Erre javasolta megoldásként a főépítész és a helyi önkormányzat egy „újfajta épülettípus bevezetését” például a Mányi út mentén, mely kicsi alapterületű lakásokból állna az emeleten, és bolthelyiséggel rendelkezne a földszinten.

A rendszerváltáskor itt telket kapó erdélyi közösség (M. K. 1989) szintén egy jelentősebb társadalmi egységet alkot. Ez a csoport saját (újépítésű), nem teljesen azonos házakat épített egymás szomszédságában. A mai napig elég szoros és összetartó csoportot alkotnak, azonban egy teljes generációnyi időszak számos tagot integrált a „zsámbéki körforgásba”. Ehhez sok természetes folyamat járult hozzá, életrészek változása (nyugdíjazás, családalapítás), és a közszolgáltatások igénybevételekor kialakult kapcsolatok.

Újabb bevándorlási hullámo(ka)t jelölnek a város lakóparkjai, illetve a Kálvária-hegy felparcellázásakor kialakított új telkek. Zsámbék mindkét lakóparkját (a Mányi út, illetve a Határ út mentén) a jelenlegi főépítész tervezte, akinek az egységes, kisléptékű és közösség-orientált tervezési elvek jellemzik minden Pest környéki munkáját. Az Angyalárok lakópark kifejezetten kis lakásegységeket jelent minimális kerttel, elsősorban kisgyerekes, illetve fiatal felnőttek számára (Zsámbéki Polgár 2015). A kutatás során kiderült, hogy a viszonylag fiatal lakóparkban már most tapasztalható fluktuáció, melynek egyik oka éppen a lakóterek „kinövése” volt. A zsámbéki lakóparki házak vagy házrészek viszonylag magas áron kerültek eladásra, így azokat egy meghatározott réteg lakja. Nagyobb arányban van köztük a fiatal család, pesti munkahellyel. Jellemzően ők mint új lakók és erős fővárosi kötődéssel rendelkezők kevésbé vesznek részt a város kulturális életében, hacsak nem a gyermeke(ke)n keresztül, ellenben az őket is érintő közügyekben hangsúlyosan véleményt nem nyilvánítanak.

Részben a helyszín adottsága miatt már sokkal kevésbé mutatja a város többi részét jellemző egységes arculatot a Kálvária-dombi terület. Az állandó panorámával bíró telkek tulajdonosai, illetve a kisebb alapterületű parcellákon építkezők, bár némi eltéréssel, alapvetően a kimagaslóan jó anyagi

helyzetben lévő lakosokat csábították Zsámbékra. A saját tervezésű házak és medencék lehetőségével ezt a fajta gazdasági kiemelkedésüket megjelenésben is nagyobb szabadsággal tudták kifejezni.

Bár ez a rövid áttekintés ellentétes képet sugall, érdekes megfigyelni, hogy a 2007-es jelentések szerint Zsámbék még azoknak a településeknek a csoportjába tartozott, amelyek „rendkívül komoly szociális problémákkal szembesülnek, jelentős a munkaerőpiacról tartósan kiszorultak, nagycsaládosok, tartós és mély szegénységben élők” száma és aránya (MTA Regionális Kutatások Központja Térségfejlesztési Kutatások Osztálya 2007). Sőt, mi több, komoly városfejlesztési hiányosságokról, elmaradottságokról tesz tanúbizonyságot az akkori tervezett és szükséges fejlesztések listája (ld. Melléklet 2). Ezekkel az adatokkal ellentétben a megkérdezettek egyöntetűen állították, hogy jelenleg nincs Zsámbéknak olyan része, mely bármilyen szempontból is „veszélyesnek” azonosítanának. Ehhez hozzátartozik az a lakossági benyomás is, hogy Zsámbékon nagyon alacsony százalékban vannak szegény személyek, a közmunkaprogramban résztvevők megítélésük szerint „egy tucatnál nem lehetnek többen”. A statisztikai adatok hasonló eredményeket támasztanak alá, egy 2018. évi, nyári felmérés szerint 72 fő volt nyilvántartott álláskereső státuszban a településen (Nemzeti Foglalkoztatási Szolgáltató 2018). A szegénység hiányához vagy köztéri alulreprezentálásához az is hozzájárul, hogy mind az önkormányzat üzemeltet szociális lakásokat, és él a közmunkaprogrammal, mind pedig a városban működő felekezeti szervek is nagymértékben hozzájárulnak a szociális egyenlőtlenségek kezeléséhez.

A fentebb vázolt pozitív közmegítélés és a fejlődő város benyomása összefüggésben állhat a városvezetés stabilitásával és „állandóságával”. A jelenlegi városvezetés élén Horváth László, Zsámbék szülőtte és a Fidesz politikusa áll, akit 2015-ben másodszor választottak polgármesternek, azt megelőzően pedig alpolgármesteri pozíciót töltött be. Jelentékeny ellenzék nincs a városban, és a polgármester mind a jelen kutatásban, mind a médiában többször nyilatkozott arról, hogy nem kíván országos pozíciót betölteni. A polgármester kiemelten figyel arra, hogy a városban élők minél nagyobb arányával személyes kapcsolatot ápoljon, például a heti piac rendszeres látogatásával, vagy a város zárt facebook-csoportjának aktív használatával. Ezt a fajta közvetlenséget interjúalanyaim mindegyike megerősítette, mely kapcsolható a közösségi identitást sok elemző

(Melucci 1995) által jellemzett közös élmény, illetve közös intézményhez tartozás megélésének tapasztalatához. Szintén ehhez köthető az a megfigyelés is, hogy sokan elzárkóztak bármilyen kritika megfogalmazásától a helyi városvezetéssel kapcsolatban.

3. Kultúra – érték

Zsámbék és az egykori premontrei templom maradványainak összekapcsolódása, valamint a települést egykoron jellemző, uralkodóan sváb közösség múltja vitathatatlan a mai városban is. A történelmi múlthoz való viszony az emberek megítélése kapcsán is megfigyelhető az öslakossággyűttment-gyűttmaradt (Farkas 2018)¹³ (ez utóbbi egy interjú alany megfogalmazása szerint az, akinek „már van halottja a temetőben”)¹⁴ szemlélet máig azonosítható jelenlétében, bár messze nem olyan erősen, és inkább egyéni esetekhez vagy személyekhez kapcsolódva. A városvezetés képviselői például hangsúlyozták ennek a csoportosításnak a meghaladottságát, míg a közösségi intézményekben dolgozók még mindig relevánsnak tartják ezeket a kategóriákat („idejönnek, és mindent jobban tudnak, meg akarják mondani, mi legyen”). Zsámbék közösségéhez való tartozásnak a megítélése, és így Assmann megfogalmazása szerint a közösségi identitás is megalkotott és változó, illetve változtatható.

Ahogy György és Spicer kiemeli a társadalmi gyakorlat szerepét a közösségi összetartozás megerősítésében, a zsámbéki kulturális életben, annak rendezvényein való szerepvállalás szintén társadalomalakító tényező. A „gyűttmentek” illetve a „gyűttmaradtak” csoportja felosztható a város életébe már bekapcsolódó nyugdíjassá vagy családosává vált betelepülők, a félig (általában csak a gyese/gyeden maradt szülőn keresztül) kötődő kisgyerekes családok, a kiköltözött dolgozó korúak rétegének azon csoportja, aki a város körforgásának részese kíván lenni, és aktívan keresi a kapcsolatot, illetve a „táskások”, akik csak aludni járnak Zsámbékra. Ez utóbbi csoport az agglomerációs elhelyezkedés miatt nagy arányban van jelen a településen. A fővárosba ingázó tanulók és dolgozók beszámolóinak alapján a helyi ösztársadalom legalább egyharmadát alkotják, és így Zsámbék alvóváros jellegét se gíthetik elő.

13 A nagyobb településről beköltözők és a helyiek el-lentétéről ír Farkas Judit is az öko-falukat vizsgáló munkáiban (Farkas 2018).

14 Részlet a művelődési ház vezetőjével való interjúból.

Ezt erősíti, hogy a viszonylag nagy kiterjedésű település nem rendelkezik belső tömegközlekedéssel, se a fővárossal vagy a környező településekkel összekapcsoló kötött pályás közlekedési lehetőséggel. Ugyanakkor az átmenő (kamion) forgalom intenzitása miatt például a biciklihasználat sem annyira jellemző, illetve lehetséges. Mindezek miatt szinte kizárólagos lehetőség az autó használata mind a Zsámbékon belüli és azon kívüli úti cél elérésére.¹⁵ Az interjú-alanyok megfigyelését támasztják alá a hivatalos adatok is, miszerint Zsámbékon 2005 és 2015 között több mint 50-nel nőtt a személygépkocsik száma 1000 főre vonatkoztatva (Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer 2019).

A város, mely az országban elsőként jutott a világhálózathoz már a 2000-es évek legelején (Zsámbéki-menedce Regionális Hírmagazin 2001) önálló zárt facebook-csoporttal rendelkezik, aminek szinte a teljes lakosság aktív tagja, és így egy újabb összekötő kommunikációs csatornát jelent (Kapitány – Kapitány 2012). A jelen vizsgálatból kiderült az is, hogy az ingázó, fiatal családok, frissen betelepült közösség igényének megjelenítését elsősorban a település zárt közösségi oldalának elektronikus fórumain valósítják meg. Ugyanis például a lakossági fórum olyan időpontban került megrendezésre, amikor a munkaidő után még nem ér vissza a fővárosból ingázó dolgozó. Emellett jelentős a nemrégiben megújult városi újság, a *Zsámbéki Polgár*, mely személyközpontú és a helyi hírekre koncentráló, apolitikus médium.¹⁶ A civil szervezetek jelenthetnek még integrációs erőt, hiszen különböző célok és tevékenységek alapján tudnak közösségeket formálni. Hatásukat nehéz dekódolni, de maga a tény, hogy egy alig 5,5 ezres lélekszámú településen közel 40 civil szervezet működik, sokat jelent (ld. Melléklet 1). Emellett jelentős az egyre gyarapodó és növekvő részvétellel bíró városi rendezvények száma, melyek a szüreti báltól a bodzafesztiválig változatos képet mutatnak, és mindegyiküket hangsúlyosan a helyi szervezés és/vagy aktív részvétel (például a civil szervezeteken keresztül), valamint az elsősorban lokális célokra és közönségre fókuszáltság jellemez. Mindezek szemléletesen mutatják a kulturális alapon szerveződő csoportok társadalmi gyakorlattal megerősített összetartó erejét (Calhoun 1991).

15 A település katolikus plébánosával tartott beszélgetés alapján.

16 A főszerkesztővel készített interjú alapján (is).

Lokálisan integráló aktorok és intézmények

A közösségi identitás és a település lakóinak mentális térképe nagyon sokféle csoportosítást mutat az egyéni élethelyzet, foglalkozás és körülmények alapján. Általánosan elmondható, hogy bár a település már egy évtizede városi rangra emelkedett, az interjú-alanyok többsége a mai napig falunak hívja a települést. A személyes kapcsolatok ereje és az ismeretségek közvetlen, többelemű, összetett jellege a különböző integrációs ágensek által szinte minden szinten megfigyelhető. A kulturális és civil szervezetek vezetői egyaránt kihangsúlyozták a direkt kommunikáció súlyát olyan hivatalos alkalmakkor is, mint a támogatással kapcsolatos vagy együttműködést kezdeményező megkeresések. Az interjúk alapján elmondható, hogy mások mellett a kisszámú oktatási intézmény (túljelentkezés van különösen a bölcsődében és óvodában) és kiszolgáló egység (szakrendelők) hiánya, valamint a kizárólag távolsági buszközlekedés miatti elzártság is erősíti a város falusias jellegét. Az alábbiakban ennek az erős összetartozás benyomásának kialakítóit, a lokálisan integráló aktorokat és intézményeket elemzem.

1. Városvezetés és intézményei

Az eddigi elemzés is jól mutatja a városvezetés lokálisan integráló szerepét. Az önkormányzati tevékenységeken túl a várostervezési hosszú távú tervek kifejezik a helyi integrációs törekvéseket. Mindemmellett az önkormányzati működtetésű szociális, oktatási és kulturális intézmények hasonló szereppel tevékenykednek a városban. A kulturális funkciókat elsősorban a „Zsámbéki Közművelődési Intézet és Könyvtár [látja el, mely] egy összevont kulturális és közművelődési szervezet, a várossá váláskor a törvényi előírásoknak megfelelően alakult ki, és jelenleg öt egységből áll: a művelődési ház, a könyvtár, a romtemplom, a lámpamúzeum és a Szent Vendel domborműves népi lakóház” (MiZsambekunk 2019). Az így kibővült intézményrendszernek bár a minimális személyi állomány és finansziális lehetőség miatt sok akadállyal kell szembenéznie, ugyanakkor lehetősége is nyílik programjait nagyobb létszámú és feltehetőleg szélesebb rétegnek eljuttatni az egyes intézményi részek közönségének összeadódásával. Az intézmény vezetőjével készített interjú alapján is megállapítható, hogy az intézmény elsősorban közösségformáló szerepet kíván betölteni (ld. Pataki 1997). Nem tud, és nem is akar konkurálni

a főváros nyújtotta kulturális lehetőségekkel, helyi szinten kívánja sikeresen megszervezni programjait. Ezért hangsúlyt fektet a helyi civil szervezetekre, helyet biztosít a különböző egységeiben találkozók megszervezésére, kiállítások, előadások, beszámolók megtartására. Így próbál részt venni a közösségi identitás kialakításában, illetve megerősítésében, közös helyszínt és intézményt biztosítva mindenkinek (Snow 2001).

A. Gazdaság

A város települési terveinek középpontjában a közösségi terek kialakítása és a város egységeinek revitalizációja áll, melynek társadalom-integráló hatása kiemelkedő lehet. Ehhez kapcsolható a zsámbéki vezetés következő célfeladata: a kulturális értékek megerősítése, valamint a romtemplom és környezetének minden szempontból megfelelő és eredményes megerősítése. A romtemplom, mely a 13. században épült, és 1889-es páratlan megoldású állagmegőrző gyakorlat után nem véletlenül a magyarországi műemlékvédelem méltán legnagyobb büszkesége, turisztikai látványosság. Azonban a romtemplom állagmegőrzése komoly költséggel jár, melyet az üzemeltető városvezetés nem tud magára vállalni, és így veszélybe kerülhet. Mégis a feladat nagy jelentőségű, hiszen a nagyon rossz állapotban lévő „régis templom” szimbolikus szerepű. „Minden zsámbéki retinájába égett a romtemplom képe” – ahogy egyik interjúalany fogalmazott az épület fontosságáról és jelentékenységről.

A templom a helyi premontrei rend tagjai számára is kiemelkedő, azonban fontos megjegyezni, hogy ennek a szerepvállalásnak nem jogi alapja van, sokkal inkább történeti és számos rendtag fogadalma általi kötődést jelent (Koós Hutás 2017). A több mint egy évszázada műemléki státuszú templom sorsáról megoldást keresők közt a helyi vezetőség és a vallási képviselők mellett a műemlékvédelem szakemberei is szerepelnek. 2016-ban a magyarországi ICOMOS-szal, az UNESCO Világörökségi Szervezetének műemlékekkel foglalkozó szakmai tanácsadó szervének helyi képviselőjével együtt szerveztek konferenciát, ahol elsősorban épületi és műemléki szempontok megvitatása történt. Azonban még ez a fókuszált beszélgetés sem vezetett eredményre a védelem szükségességének megállapításán kívül (Építészfórum 2017).

A folyamatot tovább vitte a helyi vezetőség: 2017-ben turisztikai és városgazdasági szempontból

keresett választ a kérdésre meghívott szakértőkkel, azonban itt sem született biztos recept (Zsámbék 2017). A műemlék rossz állapotát, kulturális és turisztikai kihasználatlanságát, a közvetlen környezetének nem megfelelő helyzetét egyaránt meg kívánják oldani, melyet a városvezetés tulajdonhiánya a helyszínen, a romtemplom melletti temető és az ott élők eltérő igényei (csend és háztáji gazdaságuk megtartása egy turisztikai célpont kialakításával szemben) nehezítik.¹⁷ Ez alapján is jól látható, hogy a romtemplom helyzete és jövője tekinthető egy olyan projektnek, mely a helyi társadalom integráltságában szerepet játszhat, fontos aktorok kooperációját feltételezi, és így számos konfliktus forrását is adhatja. A konfliktust a kutatás ideje alatt a két – bár nagyszabású, mégis eredménytelen – (egyeztető) konferencia és a projekt folyamatos elnapolása mutatja. Feltételezhetően a helyzet kiéleződhet majd a lokálisan is jelen lévő premontrei szerzetesrend alapításának évfordulójakor, 2021-ben. Ezt a feltételezést támasztja alá az is, hogy a premontreiek weboldalának Jubileum-részének első alcíme: építkezések (Premontreiek.hu 2018). A romtemplom tehát, mint a múltat és a jelent összekapcsoló lokális, ugyanakkor országos szinten is jelentős, autentikus érték, méltán feltételezhető, hogy a közösségi identitás egyik bástyáját alkotja (Bruckmeier és Tovey 2008), ahogy ezt a megkérdezett interjúalanyok válasza is egyértelműen jelezték.¹⁸

B. Társadalom – politika

Érdemes kiemelni, hogy a személyes kapcsolati rendszer fontossága és annak tudatos ápolása a városvezetést is jellemzi, pozíciójuk, információgazdaságuk és lehetőségeik mellett ez is meghatározza hatékonyságukat. A városi vezetés képviselői további szervezetek és csoportosulások vezetőségi tagjaiként ezt a fajta közvetlen, személyi kapcsolatot, a „mindenki mindenkit ismer” érzést erősítik. Például a polgármester mások mellett elnökségi tagja a Nebuló Alapítványnak, a Zsámbéki Városőrség és Polgárőr Egyesületnek, aktív szerepet vállal a Zsámbéki Sportklub életében és tanulmányai kapcsán is szívén viseli a város katonai múltját ápoló

17 A Zsámbék 2030 és a településfejlesztési koncepció és a főépítéssel készített interjú alapján.

18 Az alábbi kérdésekre adott felsorolás első három elemének tagja volt minden esetben a romtemplom: Hogyan definiálná a várost? Milyen sajátosságai vannak a zsámbéki életnek?/ Mitől különleges Zsámbék?

rendezvények és intézmények működését (Youtube 2019). A városvezetés mellett megfigyelhető egy erős önszerveződő zárt csoportosulás, mely alapvetően a város részbeni közös irányítását, felügyeletét valósítja meg. Tagjai közt minden esetben megtaláljuk a polgármestert vagy a városvezetés más tagját. Mások mellett a helyi polgárőrség, az önkéntes tűzoltóság is ezt a belső összekötő szerkezetet alakítja ki, melyben a tagok felelősségteljes szerepet kapnak a közösség életében.

Az interjúk során és korábbi média-megjelenésekben is szerepel, hogy a polgármester gyakorló katolikus vallású, míg az alpolgármester a református közösség tagja, így teremődik meg a városvezetés és a helyi felekezetek közötti kapcsolat. Az interjúk¹⁹ folyamán kiderült, hogy a polgármester sok esetben kikéri a helyi plébános véleményét, aki elsősorban építézmérnöki végzettsége, és több mint két évtizedes helyi szolgálata folytán tud hatékony segítséget nyújtani. Az interjúkból az is kiderült, hogy a kapcsolat kölcsönös, hiszen a plébános is szoros kapcsolatot ápol a városvezetéssel, így a polgármesterrel is, közvetlenül kifejezve meglátásait egy-egy a várost érintő kérdésben. A református felekezet vezetője hasonlóan hosszú ideje áll a közössége élén.

C. Kultúra – érték

A város oktatási, szociális és kulturális intézményeinek képviselőivel készített interjúkból is világosan megfogalmazódik az a szemlélet, hogy a város integráltságának egyik meghatározó ereje függ a kisgyerekek, illetve a kisgyerekes szülők eredményes megszólításától. Sőt, a gyermek gimnáziumba kerülése egy komoly vízválasztó lehet, amikor a fővárosból kiköltözöttek a hosszadalmas ingázás csökkentése érdekében visszaköltöznek. Különösen ezeknél az eseteknél azonosítható a helyi kulturális és egyéb intézmények, valamint az általuk biztosított érték, közösség és elfoglaltság megtartó ereje. Egy interjúalanyom, akinek gyermeke már az általános iskola felső tagozatába jár, még mindig elmegy a minden évben megrendezésre kerülő óvodai bálba, mert meglátása szerint ott vannak olyan szellemiségű fiatal felnőttek, akik társaságát ő tudatosan keresi, és amilyen körbe tartozni akar.

Érdekes példaként megemlíthető a helyi önkéntes tűzoltó egyesület, amelynek ifjúsági programja, és az általuk nyújtott szolgáltatás jellege miatt

19 Mindkét fél (plébános és polgármester) esetében.

is éppen ezt a „veszélyeztetett, eltávolodó” réteget foghatja meg. Az ifi-csoportba körülbelül 10 éves kortól lehet csatlakozni. Kéthetente vannak foglalkozások hétvégén, amely jól mutatja, hogy ez a csoport nagyfokú elköteleződést vár el a tagoktól. A szervezet részt vesz szinte minden városi programon, akár passzívan, a rendezvény biztosításakor a jelenléttel (például a templomhegy futáskor), akár aktívan (például önálló szekéren a szüreti felvonuláson). Mindemellett az egyesület önálló programokat is rendez a szakmai kollégáknak és a nagyközönségnek egyaránt, mely nemcsak a saját kiállító területeken és személyes vezetéssel biztosított, hanem a nyílt napon is, mely sokkal inkább a gyakorlat bemutatására, az eszközállomány kipróbálhatóságára helyezi a hangsúlyt.

Az interjúkból az is kiderült, hogy a korábbi nagy volumenű fesztiválok sikerét (például a zsámbéki színházi napok vagy a jazzfesztivál) az is biztosította, hogy egy-egy helyi lakos kapcsolataival és lehetőségeivel segített a szervezésben. Érdemes megemlíteni, hogy ezekre a rendezvényekre akkor túlnyomó részt nem a helyi vagy környéki, hanem a budapestiek látogattak el. Az egy-egy személyhez kötődően és személyes kapcsolati rendszeren keresztül megvalósuló szervezés ma is jellemző, például az átalakuló Zsámbéki Színházi Bázis kapcsán (Zsámbékiszínház.hu 2019).

2. Egyházak és intézményeik

Zsámbékon jelenleg két egyház tevékenykedik. A római katolikus egyházat a premontrei rend férfi és női ága képviseli a városban. A Premontrei Női Kanonokrend 1989 óta és a kutatás ideje alatt az országban kizárólagosan Zsámbékon működött nyolc nővérrel. A templomi szolgálat mellett a hitoktatás és három szociális indíttatású intézmény működtetése és fenntartása kapcsolódik a nevükhöz: a Szent Norbert Karitatív Alapítvány, a Premontrei Napköziotthon, valamint a Zsámbéki Premontrei Gimnázium, Szakgimnázium és Szakközépiskola. A rend férfi ága szintén jelen van a város életében. 1989-ben a Premontrei Rend generális apátjának kezdeményezésére ismét visszaállt az önálló Gödöllői Premontrei Perjelség, amely egy évvel később átvette a zsámbéki plébániát a rend ősi monostora (a romtemplom) mellett, és ez egyben a közösség domus dependense (függő-háza) lett. Zsámbékon és környékén a premontrei atyák (hárman) első sorban plébániai munkát végeznek, de mellette

Zsámbékon még egy rendi iskolát is fenntartanak (Premontrei.hu 2019).

Bár feltételezhető, hogy reformátusok már korábban is éltek Zsámbékon, a gyülekezet 1947-ben alakult, elsősorban „a kollektív büntetés eszközeként, a Felvidékről, főleg Nemeskisorozsiból, áttelepített református családokból” (T. Németh 2011). A kezdeti időszak sok nehézséget foglalt magában, a hívők lélekszámának alacsony mértékét jelentősen csak az erdélyi kolónia letelepedése tudta megváltoztatni az ezredforduló környékén. Azonban zsámbéki református anyaegyházközség csupán 2011 óta létezik, korábban leány-, társ- és missziói egyházközségként működött ez a felekezet. Jelenlegi lelkipásztora Matyó Lajos, 2003 óta szolgál a városban (T. Németh 2011). Mindezek mellett történelmi adatokból tudjuk, hogy Zsámbék jelentős zsidó felekezettel is rendelkezett, de mára nincs önálló intézményük. A városban élő görögkatolikus hívek számára a katolikus plébániatemplomban biztosítanak rendszeresen istentiszteletet, a budaörsi Szent Demeter Egyházközség atyáinak celebrálásával.

A. Gazdaság

A vallás fizikális jelenléte nemcsak a város szimbólumát adó romtemplom miatt fontos, hanem azért is, mert Zsámbék a Mária út zarándok vonal része, így (legalábbis elméletben) állandó vallási turizmus célállomását is jelentheti. A katolikus egyház saját építésszel dolgoztat, területén, például a temetőben, önálló döntéshozónak mutatkozik.²⁰ Az építkezések nagyon jelentős állami támogatásban részesültek még a 2012-es problémákat követően is (Albert 2012). Ezeket a sok esetben monumentális mértékű építkezéseket negatívan, városidegennek ítélik meg a helyi társadalom egyes csoportjai. A katolikus egyházzal kapcsolatos legérzékenyebb pont mégis talán a főiskola leégése után, annak áthelyeztetése volt. A helyiek értelmezése szerint hirtelen döntés alapján történt, az épület, illetve ezáltal „a város meglopásával járt annak teljes kipakolása”.

A Premontrei Női Kanonokrend nevéhez köthető a Zsámbékon működő alapítvány és a napköziotthon, mely 1993-ban alakult a helyi szegény családok megsegítésére. Mára az étel és ruha biztosítása mellett az iskolával együttműködve

²⁰ Mindezt elsősorban a főépítésszel folytatott interjú alapján állítható.

(1996-tól) fiatal munkanélküliek képzésével-foglalkoztatásával is szerepet vállalnak. 2006 áprilisában a rend az önkormányzattól feladatvállalási szerződés keretében átvette Zsámbék szociális ellátásának szolgálatát. Az ellátás a Boldog Gertrúd Alapszolgáltató Központ és Idősek Átmeneti Otthona keretében történik (Premontreinovert.hu 2019). A városban hallhatók olyan vélemények, melyek nem támogatják az „állam az államban” jellegű egységet, hiszen bár a szociális problémák megoldásában fontos szerepet játszanak az egyházi szereplők, sokan nem látják a támogató szerep mellett a visszaintegráló lépéseket, ezzel állandóvá erősítve ezt a viszonyt. (Érdekes, hogy azonos narratívával kritizálják a közmunka programot is).

B. Társadalom – politika

Szintén Zsámbékon működik a Premontrei Keresztelő Szent János Általános Iskola Gimnázium Alapfokú Művészetoktatási Intézmény, amely a funkcionális bővüléssel, immáron középfokú oktatási tevékenységet is végez. Interjú-alanyok elmondása szerint a város bizonyos rétege kevésbé örül a szakmát adó iskola és a szociálisan rászoruló gyerekekre fókuszáló intézménynek, és sok más szempont mellett ezért is gondolnak nosztalgiával a működő főiskola korszakára.

A reformátusok kezelik a megnövekedett gyereklétszám miatt kialakult óvoda-hiányt az önkormányzat felkérésére és épületében. Az új alapító okirat lehetővé tette, hogy „a többi gyermekkel együtt nevelhető sajátos nevelési igényű gyermekek óvodai nevelését” is ellássák. Így hallássérült, enyhén értelmi fogyatékos, valamint beszédfogyatékos gyermekek is lehetnek az óvoda tagjai. Sőt, a 2015-ös tanévtől a töki önkormányzattól is átvették az ottani óvoda fenntartását. „Így immáron kibővítve, egy új feladat ellátási hellyel, telephellyel, 4 csoportos óvodaként, 100 férőhellyel megnyitotta kapuit a Csillagvilág Református Óvoda” (Zsámbéki Református Egyházközség honlapja 2019).

C. Kultúra – érték

A Premontrei rend 2021-ben ünnepli fennállásának 900. évfordulóját, mely tovább erősítheti kívánt szerepüket a romtemplom jelen- és jövőbeli sorsával kapcsolatban. Ezt olvashatjuk a 2017-es Zsámbéki romtemplom 2.0 konferencia-beszámolójában

is, ahol a férfi rend tagjai is aktívan részt vettek. A református egyház is folyamatosan növeli szerepét a településen belül, igen impozáns a Petőfi Sándor utcán, a város egyik fő útján, az elmúlt 10 éven belül épített templom.

2009 óta évente kora ősszel megrendezésre kerül a templomhegy futás, mely egy egyszeri jótekonysági eseményből mára a város egyik meghatározó közösségi programjává vált, nem veszve el annak jótekonysági célját. „Az óvodások a zsámbéki romtemplom körül futnak, a nagyobb gyermekek és a családok a környező utcákban – érintve a zsámbéki református és katolikus templomot – teljesíthetik a közepes távot, a legelhivatottabbak pedig a töki református templomot megkerülve hat, a töki templomromig futva pedig tizenegy kilométeres kört teljesíthetnek” (T. Németh 2010). Ez a fajta közös múlt teremtés az összetartozás mellett, egy közös jövőkép (a következő évig bizonyosan) és közösségen belüli szolidaritás (jótekonysági cél) megerősítéséhez is hozzájárul (Labrador 2013). Ez a rövid áttekintés is jól mutatja, hogy a városban működő katolikus és református szervezetek az oktatásban, a szociális szolgáltatásokban és a vallási gyakorlatban, valamint rendezvények és a város szimbólumává vált építészeti örökséghez kapcsolva is milyen összetett hatást gyakorolnak a helyi közösség hívó és nem hívó tagjaira egyaránt.

3. A. Német kisebbség

A német nemzetiségű tagjai a „gyüttmentek” mellett a mai helyi társadalom egy meghatározó csoportjának tartott egységét jelentik. Bár sokan az egész települést svábnak nevezik, az egykori és a második világháború után kitelepített német lakosság „csak” az 1700-as évek kezdetén betelepített közösségnek tekinthető. A jelenlegi kisebbségi közösség többsége más településről költözött át ide, nem a helyi kisebbségi közösség miatt elsősorban. A helyi németiség megítélésének és definiálásának problematikusságát mutatja megnevezésük is, hiszen találkozunk mind a sváb, mind a dunamenti német, valamint a németajkú megnevezéssel is. Egy helyi kisebbség megváltozása más települések történeti kisebbségénél is megfigyelhető (a drasztikus kitelepítés mellett például a hosszú együttélés során végbemenő asszimilációs folyamatok következtében). A zsámbéki német kisebbség mindezen összetettségek ellenére a település meghatározó karakterét adják ma is, mely jól mutatja a közösségi

identitás állandóan alakuló, szinte meghatározhatatlan karakterét (Giesen és Seyfert 2015).

B. Társadalom – politika

Az a közfelfogás tehát, hogy Zsámbékon a svábok jelenléte folyamatos és létszámuk végig nagyszámú, nem igaz. Sőt, vannak olyan önmagukat a német közösséghez tartozónak vallók is, akik nem származás, hanem választás alapján lettek a közösség részei, például valamely német civil szervezet tagjaiként (ld. Lowenthal időtlenség-értékére, a meg nem történt folyamat benyomására, valamint az újraélesztett múltra vonatkozó gondolatait, 1985). Jelentékenysükről szóló közmeggyőződést a számtalan civil és kulturális szervezet, a városvezetésben a rendszerváltás óta egyedüli, folyamatosan megjelenő kisebbségi képviselő is erősíti. Az interjúk során kiderült, hogy a városban működő német civil, illetve kulturális szervezetek bár tudnak egymásról és részt vesznek egymás eseményein, mégsem működnek igazán intenzíven együtt, aminek számos oka lehet. A városvezetésben kapott szerep nemcsak a klasszikus érdekképviselőre biztosít lehetőséget, hanem a meglévő költségvetés irányított felhasználására is. Így a kutatás folyamán kiderült, hogy mind a református egyház által fenntartott óvoda felújításában, mind az állami iskola német nemzetiségi oktatásának támogatásában szerepet vállal a helyi kisebbségi önkormányzat, lehetőségei mértékében.

A helyi német kisebbségi önkormányzat elnökétől megtudtuk, hogy szoros és jó munkakapcsolatban állnak az ország többi német kisebbségi képviselőivel. Például számos más német kisebbségi önkormányzathoz kapcsolódva 2012-ben a telepítés 300. jubileumán avatták az első kétnyelvű utcatáblákat Zsámbékon, amiknek számát lehetőségeikhez mérten folyamatosan növelik (Klotz 2012). A kétnyelvű utcatáblákról jogi szinten a Nemzetiségek jogairól szóló Törvény (Njt.) rendelkezik, amely az 1993-as kisebbségi törvényt váltotta fel 2012. január 1-jétől. Az Njt. paragrafusai közül az Njt. 6. § (1) bekezdés d) pontja szerint:

„Azokon a településeken, ahol valamely nemzetiségnek a népszámlálás során regisztrált aránya eléri a tíz százalékot, a helyi önkormányzat az illetékeségi területén működő érintett települési nemzetiségi önkormányzat kérésére köteles biztosítani, hogy a helység- és utcaneveket megjelölő táblák feliratai a magyar nyelvű szövegezés és írásmód mellett a

hagyományos nemzetiségi elnevezés a nemzetiség anyanyelvén, ennek hiányában a magyar nyelvű elnevezéssel azonos tartalmú és formájú elnevezés a nemzetiség anyanyelvén is olvashatóak legyenek”.

E szabályozás ismeretében feltételezhető lenne a német ajkú kisebbség 10% feletti aránya, azonban nem erről van szó. Míg a 2001-es népszámlálási adatok szerint 144 nemzetiségi személy került rögzítésre, 178 nyilatkozta a kisebbségi kultúrához való kötődését, és 39 nevezte anyanyelvének a német nyelvet (Népszámlálás2001.hu 2001), ezzel szemben a 2011-es népszámlálási adatok szerint 332 fő (Országgyűlési Könyvtár 2011) vallotta magát német nemzetiségűnek. Egyik adat sem éri el a törvényben meghatározott 10%-t.

Emellett a jelentős testvérváros program által is erősödik a város sváb karaktere. Zsámbék testvérvárosa a németországi Wettenberg, ahova a zsámbéki németység legnagyobb arányát telepítették ki. A két település kapcsolata évek óta rendszeres és aktív. Ebben az esetben is megfigyelhető, hogy az időbeli távolság miatt a közvetlen érintettség a két település között már nem olyan erős, ezért új, elsősorban kulturális együttműködések és kapcsolatok alakítanak ki, például a két város tűzoltói között is (Calhoun 1991). Érdekes megjegyezni, hogy a Zsámbékról elköltöztetett egykori magyar telepeket, akiket még Mária Terézia korában küldtek el a faluból, új lakhelyével nincs a mai Zsámbéknak ilyen testvérvárosi kapcsolata, ennek a történelmi lakosságváltoztatásnak az emlékét nem ápolják. Az ebből fakadó esetleges veszélyekre Ashworth is felhívta már a figyelmet (1991).

C. Kultúra – érték

Az egész településre vonatkoztatott sváb identitáshoz a történelmi múlt mellett a tiszta, rendezett sztereotípiákat és a német nyelv használatát kapcsolják. Ehhez az is hozzájárulhat, hogy minden városi programon vagy ünnepségen megjelennek. A település közterületeken megjelenő fizikai reprezentációja is német/sváb városképét sejteti. Az egyes utcatáblák (elsősorban a városközpontban), emlékművek, a város egyetlen tájháza, a svábháznak is hívott Szent Vendel Domborműves Népi Lakóház is ezt a benyomást erősítik.

A köztéri alkotások helyzetükből adódóan széles közönséghez jutnak el, ezért általában jól értelmezhető szimbólumrendszerrel és standard formákkal dolgoznak (Boros 2001). A zsámbéki

németség kitelepítésének emlékművét, az impozáns méretű, nemrég alapított emlékfalat, mely a felújított belvárosban került elhelyezésre egy jelenlegi parkolót lezáró falfelület egészén, és a hozzá tartozó megemlékező gyakorlatot (a január 19-ei megemlékezések megszervezését)²¹ egyaránt a helyi német kisebbségi önkormányzat vezeti. Érdekes kiemelni, hogy a Zsámbékról elűzött sváb lakosok emlékét őrző monumentális köztéri alkotásokon kívül (mind betelepülési, mind kitelepítési köztéri alkotást is állítottak) nincs semmilyen más kisebbséget vagy egyéb társadalmi csoportot ünneplő, vagy róluk megemlékező műalkotás sem. Ezzel sugallva azt, hogy egyedüli és az ábrázolás mérete alapján jelentős közösségről van szó (Connerton 1989).

A tájház kérdése még összetettebb, hiszen védelmét egy „betelepített telepes” kezdeményezésére kezdték el 1992-ben, és aminek tartalma nemcsak a sváb hagyományokat mutatja: „Az egykori Szent Vendel-ház szobáiban a festett vagy éppen különleges technikával készült bútorok a sváb népművészetet és a régi zsámbéki életet, jelképvilágot idézik.[...] A konyhában látható tatai kerámiák a zsámbéki régi háztartásokban igen elterjedtek voltak. A szoba [...] berendezés legjelentősebb darabja az 1874-es évszámot viselő szekrény, melynek festése sok jellemzőjében a Fekete-erdő vidékéről Zsámbékra települt németek hagyományait őrzi” (MiZsambekunk.hu 2019a). Az épület bár felajánlásra került a német kisebbségi önkormányzat részére, annak működtetéséhez és fenntartásához szükséges anyagi, szakmai és humán erőforrás híján (Szablyár 2009) az önkormányzat, illetve az általa működtetett Zsámbéki Közművelődési Intézet és Könyvtár része lett. Bár a helyi német kisebbség különböző szervezeteinek eseményeit ott is megrendezik, és reprezentatív helyszíneként ők is használják, a működtetésben ennél aktívabban nem tudnak részt venni.

A svábok vélt vagy valós jelenléte és reprezentációja a város kortárs arculatának fontos alakító tényezője (Lee et al. 2005). A korábban már említett saját, illetve városi rendezvényeken való megjelenésük (táncscsoport, kórus stb.) mellett német nyelvű misét is celebrálnak rendszeresen a katolikus plébánián „ezzel is erősítve a város történeti múltját”. Emellett az állami fenntartású Zsámbéki Zichy Miklós Általános Iskola mind a nyolc évfolyamán

21 Január 19-e A magyarországi németek elhurcolásának emléknapja hivatalos magyar állami emléknap 2012 óta.

keresztül lehetőség van német nemzetiségi nyelvoktatásban részesíteni a gyerekeket. Összefoglalóan tehát elmondható, hogy a társadalmi integrációban a sváb karakternek, mint normát és értéket adó városkarakterológiának fontos szerepe van. Ugyanakkor érdemes kiemelni, hogy a kutatás folyamán gazdasági jelentőségük nem került azonosításra. Az elsősorban társadalom összefogó és identitást adó szerepétől függetlenül vonzó lehet az idetelepülő lakosság vagy a helyi munkaadók számára is – a közösséghez kapcsolódó pozitív sztereotípiák alapján. Azonban ilyen típusú információk nem jelentek meg a jelen kutatásban.

Konklúzió

A jelen kutatás és az egyidőben történő településfejlesztési terveket megelőző társadalmi egyeztetések és területi találkozók beszámolója alapján is megállapítható,²² hogy a helyiek Zsámbékot még mindig falusias, és a romtemplommal jellemezhető sváb településnek gondolják, melynek pezsgő kulturális élete van. A vizsgálat folyamán azonosításra került, hogy a település lakóhelytípusok, illetve a lakóhely földrajzi elhelyezkedése szerint is kisközösségekre osztható, melyek ki nem mondott kapcsolódásai mentén a helyi társadalom belső szerkezete (akárcsak a mi versus ők ellentétén alapuló közösségi öndefiniálás (Jasper – Polletta 2001) szintén elemezhető. A lakóhelyek településen belüli elhelyezkedése alapján beszélhetünk a Nyakas-hegy félig komfortizált telkeiről, az ófaluról, a két főút menti területről, a lakóparkokról, a Kálvária-hegyről, és az iparparkról. Ezek a sokrétű csoportosítások jól jellemzik a főváros agglomerációjában jellemző szuburbanizáció egy speciális típusát, melyben az egyes, sok esetben nehezen definiálható, illetve nem kizárólagos csoportokat összetartó, a helyi identitást kialakító szereplőinek és intézményeinek jelentősége különösen kiemelkedő (ld. Snow 2001; Kapitány – Kapitány 2012).

A munkaviszony, az elhelyezkedés szerint helyben tartó erő a város melletti iparpark, de természetesen nem ők adják a kizárólagos dolgozói kört. Meghatározó a helyi vállalkozói réteg is, akik szintén a városban maradók arányát erősítik, és hangsúlyosan részt vesznek a város életében. A lakosság nagy aránya ingázó, azonban ezt a halmazt is meg

22 A társadalmi egyeztetések beszámolója a város honlapjáról letölthető (Zsámbék 2018).

kell különböztetni a már említett „csak aludni hazajáró” dolgozóktól és azoktól, akik vagy családtag általi integrálódás miatt, vagy tudatos döntésként keresik a kapcsolatot a helyi kulturális intézményekkel és eseményekkel (ld. Pataki 1997). A jelen kutatás alapján megállapítható, hogy azok az elsősorban gazdasági szereplők, akik helyben fejtik ki hatásukat, nem nevezhetők a lokálisan integrálók meghatározó csoportjának, helyettük ezzel a szereppel alapvetően három csoport azonosítható: a városvezetés és intézményei, a két történeti egyház (a római katolikus és a református), valamint a sváb közösség.

A készített interjúk, a publikációk, a korábbi kutatások és a média-megjelenések (Youtube 2019) vizsgálatából kiderült, hogy nagyon szorosak és zártak ezekben az integráló csoportokban a személyes emberi kapcsolatok, a közvetlen kommunikáció és döntéshozatal, amely a város szélesebb köztudatában a település falusias karaktereként is megjelenik. A városvezetés, a vallási felekezet és a német kisebbség kapcsolatát is jól jelöli a polgármester közösségi médián megosztott bejegyzése, melyet a város hivatalos fóruma és egyéb csoportosulások is átvettek:

„Szép hagyományunk Zsámbékon a búzaszentelés, amelyet a Német Önkormányzat szervez meg a Német Dalkör részvételével minden évben. Ilyenkor a pátyi út mellett lévő kápolnánál imádkoztunk közösen mind a négy égtáj felé. Majd Márton atya megáldja a földeket és az itt élőket, hogy idén is bő termés legyen, hogy ezekben részesüljünk, és ha részesültünk, másoknak is tudjunk juttatni belőle” (facebook 2019. 04.28.).

Az önkormányzat közösségformáló intézkedéseinek leghangsúlyosabb eszköze a kutatás ideje alatt a városközpont rehabilitációja, mely elsősorban közösségi terek alkotásával és a kulturális értékek, szimbólumok védelmével és revitalizációjával valósul meg (ld. Anderson gondolatát a hatalom és kultúra kapcsolatáról 1983). Azonban nem szabad elfelejteni az önkormányzat korábban kialakított szoros kapcsolatát a két egyház helyi szervezeteivel sem, melyek a hitélet mellett a közösség szociálisan hátrányos helyzetű és ifjúsági rétegeivel közvetlenül is foglalkoznak, illetve a premontrei rend a romtemplommal mint városi és vallási szimbólummal az integráló normát is befolyásolják. Ezáltal a romtemplom történeti múltat megjelenítő szerepe mellett a jelen kialakítására is hatással van (Potó 1989). Nem meglepő az építkezésben, és a

városrendezésben megjelenő komoly szerepük sem. A város társadalmának történeti magja, a sváb múlt értékévé válik a különböző helyi német csoportosulások (a kisebbségi önkormányzat és a civil szervezetek) tevékenysége által. A retraditionalizálás helyi formájaként értelmezhető a sváb település reprezentációjának újraélesztése a városi térben emlékművekkel és városi ünnepeken történő megjelenésekor, valamint az oktatásban is. Ezekben az esetekben egy idealizált és sok esetben érzelmileg meghatározott kép formálódik (Sinkó 1992).

Ez a három azonosított lokálisan integráló erő biztos jövőképpel rendelkezik. A városvezetésnek a leendő választásokon nincs releváns konkurenciája. A két történeti egyház erősödő szerepét nemcsak a közelgő évfordulók, hanem a támogató állampolitika is implikálja. A német kisebbség pedig biztos civil háttérrel és politikai reprezentációval bír a településen, valamint annak határain túlmutató kapcsolathálóval rendelkezik. Mindhárom lokálisan integrált csoport jelenléte jól látható a település területén és az eseményeken is.

A romtemplom és a hamarosan 900 éves premontrei rend, a hasonlóan több évtizedes múlttal rendelkező másik történeti egyház, valamint a 18. században betelepített német kisebbség két, a településhez kapcsolódó történeti múltat és kortárs jelenlétükkel folytonosságot jelző pontjai Zsámbéknak. Mindkét aktor jelen van a település reprezentációjában és a közösség mentális térképén is (pozitív értékeket képviselve), melyet tovább erősít szerepvállalásuk az oktatásban, a kulturális életben (valamint a katolikus egyház esetében a szociális szolgáltatások terén is), valamint szoros kapcsolatuk a városi vezetéssel. Ez utóbbi működése (is) lehetővé teszi azt, hogy a német származás vagy a hitbéli hovatartozás nem kizárólagos feltétele a helyi egyházak és a német kisebbségi szervezetek által képviselt kulturális értékek mentén kialakított zsámbéki identitásképpnek, így a változó összetételű lakosság közösségi identitást tud formálni, mely jól mutatja, hogy a közösségi identitás fogalma egy állandóan alakuló, kizárólagos konkrétumok nélküli jelzés (Brubaker – Cooper 2000).

Felhasznált szakirodalom

- Albert Á. 2012 Kétmilliárd forintból vet véget a kormány a zsámbéki szerzetesháborúnak. *Origo.hu* Letöltve: 2019. augusztus 7. www.origo.hu/itthon/20120710-a-zsambeki-zichykastely-tortenete-premontrei-iskola.html
- Anderson, B. 1983 *Imagined Communities: Reflections on the Origin and the Spread of Nationalism*. Verso, London.
- Ashworth, G. J. 1991 *Heritage Planning: The Management of Urban Change*. Coopers, Groenigen.
- Assmann, J. 1999 *A kulturális emlékezet*. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest.
- Barta Gy. 1999 Gazdasági folyamatok a budapesti agglomerációban. In Barta Gy. – Beluszky P. *Társadalmi-gazdasági átalakulás a budapesti agglomerációban*. Regionális Kutatási Alapítvány, Budapest. 131-143.
- Berényi I. 1981 *Az üdülőtellek terület-felhasználásának néhány kérdése Szentendre példáján*. Területi Kutatások 4. MTA Földrajztudományi Kutató Intézet, Budapest.
- BME Urbanisztika Tanszék Urban Future Laboratory 2018 *Zsámbék városfejlesztési program*. (Letöltve: 2019. augusztus 7.) https://www.zsambek.hu/images/polgarainknak/hirdetmenyek/20181112_varosfejlesztzes/zsambek2030_web.pdf
- Boros G. 2001 *Emlék/mű*. Enciklopédia Kiadó, Budapest.
- Brubaker, R. – Cooper, F. 2000 Beyond 'Identity'. *Theory and Society*, (29) 1:1-47. <https://doi.org/10.1023/A:1007068714468>
- Bruckmeier, K. – Tovey, H. 2008 Knowledge in Sustainable Rural Development: from Forms of Knowledge to Knowledge Processes. [Special Issue on Rural Sustainable Development in the Era of Knowledge Society] *Sociology Ruralis*, (48) 3:313-329. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9523.2008.00466.x>
- Budapesti és Pest Megyei Mérnöki Kamara 2018 *Zsámbéki technológiai park fejlesztése*. (Letöltve: 2019. augusztus 7.) <http://www.bpmk.hu/index.php/component/k2/item/891-zsambeki-technologiai-park-fejlesztzes>
- Calhoun, C. 1991 Indirect relationships and imagined communities: large scale social integration and the transformation of everyday life. In Bourdieu, P. – Coleman, J. S. eds. *Social Theory for a Changing Society*. Westview Press, Boulder, 106-108.
- Connerton, P. 1989 *How Societies Remember*. Cambridge University Press, Cambridge. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511628061>
- Csanádi G. – Csizmadya A. 2002 Szuburbanizáció és társadalom. *Tér és Társadalom*, 3:27-55. <https://doi.org/10.17649/TET.16.3.1978>
- Csizmadya A. – Csurgó B. 2012 A városból vidékre költözők beilleszkedési stratégiái. In Kovách I. et al. szerk. *Társadalmi integráció a jelenkori Magyarországon. Tanulmányok*. Argumentum, Budapest, 149-167.
- Csurgó B. 2014 *Vidéken lakni és vidéken élni. A városból vidékre költözők hatása a vidék átalakulására: a város környéki vidék*. Argumentum, Budapest.
- Dövényi Z. – Kok, H. – Kovács Z. 1998 A szuburbanizáció, a lokális társadalom és a helyi önkormányzati politika összefüggései a budapesti agglomerációban. In Németh I. szerk. *Migráció tanulmánygyűjtemény I.* KSH, Budapest, 229-238.
- Dövényi Z. – Kovács Z. 1999 A szuburbanizáció térbeni-társadalmi jellemzői Budapest környékén. *Földrajzi Értesítő*, 1-2: 33-57.
- Eisenstadt, S. N. – Giesen, B. 1995 The Construction of Collective Identity. *Archives Européennes de Sociologie*, 36:72-102. <https://doi.org/10.1017/S0003975600007116>
- Építészforum 2017 Romtemplom konferencia Zámbecon*. (Letöltve: 2019. augusztus 7.) www.epiteszforum.hu/romtemplom-konferencia-zsambekon
- Farkas J. 2018 Megtalálnak a fák. Gyümölcsészmozgalom Magyarországon. *Ethnographia* (129) 3:391-409.
- Giesen, B. – Seyfert, R. 2015 Collective identities, empty signifiers and solvable secrets. *European Journal of Social Theory*, (19) 1:111-126. <https://doi.org/10.1177/1368431015573364>
- György P. 2006 Az emlékezet szétesése – az olvashatatlan város. *2000*, 10:5-10.
- Jasper, J. M. – Polletta, F. 2001 Collective Identity and Social Movements. *Annual Review of Sociology*, 27:283-305. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.27.1.283>
- Kapitány Á. – Kapitány G. 2012 *Látható és láthatatlan világok az ezredfordulón – és utána*. Új Mandátum, Budapest.
- Klotz 2012 Utcanévtábla avató ünnepség a német Közösségi Háznál. *Zsámbéki Polgár*, 2012. július 10.

- Koós Hutás K. 2017 Megmenthető-e a zsámbéki templomrom? *Buda környéki iránytű*, XIV. II: 9.
- Kovách I. 2017 Fogalmak és megközelítések. In Kovách I. szerk. *Társadalmi integráció*. MTA TK, Budapest és Belvedere Meridionale, Szeged, 7-19.
- Kovách I. et al. 2017 Az integrációs modell. In Kovách I. szerk. *Társadalmi integráció*. MTA TK, Budapest és Belvedere Meridionale, Szeged, 21-46.
- Kormány 2017 *Partnerségi rendelet*. (Letöltve: 2019. augusztus 7.) www.kormany.hu/download/2/.../partnerségi_rendelet_minta_2017_06_28_ME.docx
- KSH (2019) honlapján elérhető adatok. (Letöltve: 2019. augusztus 7.) <http://statinfo.ksh.hu/Stainfo/haViewer.jsp>
- Labrador, A. 2013 *Shared heritage: An anthropological theory and methodology for assessing, enhancing, and communicating a future-oriented social ethic of heritage protection*. University of Massachusetts, Amherst.
- Lee, J. et al. 2005 Networking: Social Capital and Identities in European Rural Development. *Sociologia Ruralis*, 4:269-283. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9523.2005.00305.x>
- Lowenthal, D. 1985 *The Past is a Foreign Country*. Cambridge University Press, Cambridge.
- M. K. 1989 Telkek erdélyieknek. Saját földjéért fizessen a tanács? *Pest Megyei Hírlap*, (33) 14 (1989. június 17.): 5.
- Melucci, A. 1995 The Process of Collective Identity. In Johnston, H. – Klandermans, B. eds. *Social Movements and Culture*. University of Minnesota Press, Minneapolis, 68-86.
- MiZsambekunk2019 Művelődési ház (Letöltve: 2019. augusztus 7.) <http://www.mizsambekunk.hu/muvelodesi-haz>
- MiZsambekunk.hu 2019a Tájház (Letöltve: 2019. augusztus 7.) <http://www.mizsambekunk.hu/muzeumok/tajhaz>
- MTA Mobilitási Kutatási Centrum 2018 (Letöltve: 2019. augusztus 7.) <https://tk.mta.hu/mobilitas>
- MTA Regionális Kutatások Központja Térségfejlesztési Kutatások Osztálya 2007 *Pilis-buda-zsámbék többcélú kistérségi társulás területfejlesztési stratégiai program Készült a Pilis-Buda-Zsámbék Többcélú Kistérségi Társulás megbízásából*. Pilis-vörösvár – Budapest. (Letöltve: 2019. augusztus 7.) http://www.terport.hu/webfm_send/1642
- Nemzeti Foglalkoztatási Szolgáltató 2018 *A nyilvánított álláskeresők száma a tartózkodási helyük szerint, településenként*, (Letöltve: 2019. augusztus 7.) https://nfsz.munka.hu/Lapok/full_afsz_kozos_statistika/full_AFSZ_Telepulesoros_munkanelkulisegi_adatok/content/nfsz_stat_telepulesoros_adatok_20186.pdf
- Népesség.com 2019 *Zsámbék népessége*. (Letöltve: 2019. augusztus 7.)
- Népszámlálás2001.hu 2001 4.6 *A nemzetiségi népesség száma településenként – német*. (Letöltve: 2019. augusztus 7.) www.nepszamlalas2001.hu/hun/kotetek/04/tabhun/tab15/load15013.html
- Országgyűlési Könyvtár 2011 *Népszámlálási adatok Zsámbék Német kisebbség*. (Letöltve: 2019. augusztus 7.) http://mtatkki.ogyk.hu/nepszamlalas_adatok.php?ev=2011&ev2=2011&megye=14&telepules=2203&kod=&nemzetiseg=7&felekezet=&tipus=mind&keyword=&page=50
- Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer vonatkozó adatai 2019. (Letöltve: 2019. augusztus 7.) <https://www.teir.hu/helyzet-ter-kep/kivalasztott-mutatok.html?xteiralk=htk&xids=1001,1002,1003,1004,1005,1006,1007,1008,1009,1010,1011,1012,1013,1014,1015,1016,1017,1018,1023,1024,1025,1026,1027,1028,1029,1030,1031,1032,1033,1034,1035,1036,1037,1038,1039,1040,1041,1042,1043,1044,1045,1046,1047,1048,1049,1050,1055,1056,1057,1058,1059,1060,1061,1062,1071,1072,1073,1074,1075,1076,1077,1078,1083,1084,1085,1086,1087,1088,1089,1090,1091,1092,1093,1094,1097,1098&xtertip=T&xterkod=2503>
- Öri P. 2014 Mozaikok... Három Pest megyei község (Zsámbék, Tök, Perbál) népességtörténeti vázlat. In Öri P. szerk. *Szám-(és betű)vetés: Tanulmányok Faragó Tamás tiszteletére*. KSH NKI, Budapest, 207-245.
- Pataki F. 1997 Identitás – személyiség – társadalom. In Lengyel Zs. szerk. *Szociálpszichológia. Szöveggyűjtemény*. Osiris, Budapest, 512-523.
- Potó J. 1989 *Emlékművek, politika, közgondolkodás*. MTA Történettudományi Intézete, Budapest.
- Premontrei.hu 2019 *Rendházaink*. (Letöltve: 2019. augusztus 7.) <http://premontrei.hu/rend/rendhazaink/>
- Premontreiek.hu 2018 *Jubileum. Építkezések*. (Letöltve: 2019. augusztus 7.) <http://www.premontreiek.hu/epitkezések>

- Premontreinoverek.hu 2019 *Premontrei Női Kanonokrend*. (Letöltve: 2019. augusztus 7.) www.premontreinoverek.hu/index.php?lap=&param=&center=premontrei_kanonokrend
- Scheer M. – Beliczay E. – Tombác E. 2003 *A budapesti agglomerációs folyamatok környezeti és társadalmi hatásai*. A Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem Környezettudományi Intézetének tanulmányai, 25. BKÁE, Budapest.
- Sinkó K. 1992 A politika rítusai: Emlékműállítás, szobordöntés. In György P. – Turai H. szerk. *A művészet katonái: sztálinizmus és kultúra*. Corvina Kiadó Vállalat, Budapest, 67-79.
- Snow, D. 2001 Collective Identities and Expressive Forms. In Smelser, N. J. – Baltes P. B. eds. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. Elsevier, Amsterdam. 2212-2219. <https://doi.org/10.1016/B0-08-043076-7/04094-8>
- Spicer, E. H. 1971 Persistent cultural systems: A comparative study of identity systems that can adapt to contrasting environments. *Science*, 174:795-800. <https://doi.org/10.1126/science.174.4011.795>
- Szabylár P. 2009 *Tájházvezetési ismeretek*. online: www.tajhazszovetseg.hu/sites/default/files/tajhazi_akademia/13_szabylar_peter_-_tajhazvezetesi_ismeretek_1.pdf (Letöltve: 2019. augusztus 7.)
- Szebényi A. 2016 *A lakóhelyi szuburbanizáció területi-strukturális jellemzői Pécs környékén*. Kézirat. PhD értekezés, Pécs.
- T. Németh L. 2010 *Idén is lesz jótékonyági templomfutas Zsámbékon*. (Letöltve: 2019. augusztus 7.) <http://www.reformatus.hu/mutat/iden-is-lesz-jotekonyasagi-templomfutas-zsambekon/>
- T. Németh L. 2011 *Lelkészbeiktatás Zsámbékon*. (Letöltve: 2019. augusztus 7.) <http://www.reformatus.hu/mutat/lelkeszbeiktatas-zsambekon-/>
- Varkapu.info 2018 *Az agglomeráció leggazdagabb településeinek listája*. (Letöltve: 2019. augusztus 7.) <http://varkapu.info/kozelet/az-agglomeracio-leggazdagabb-telepulesei/>
- Wehner T. 1988 A köztéri szobrászat politikai és ideológiai aspektusai. I. *Új Forrás* 6:44-50.
- Youtube 2019 *Horváth László, polgármester mint magánember*. (Letöltve: 2019. augusztus 7.) <https://youtu.be/Pr1OVWUv0z0>
- Zsámbék 2010 *Zsámbék város integrált városfejlesztési stratégiája*. (Letöltve: 2019. augusztus 7.) <https://docplayer.hu/4063626-Zsambek-varos-integralt-varosfejlesztési-strategiaja.html>
- Zsámbék 2017 *Romtemplom-konferencia 2.0*. (Letöltve: 2019. augusztus 7.). www.zsambek.hu/vendegeinknek/programok/item/839-romtemplom-konferencia-2-0
- Zsámbék 2017a *Zsámbék Város Önkormányzat Képviselőtestületének 5/2017. (III.31.) önkormányzati rendelete a településfejlesztéssel; településrendezéssel és településkép-érvényesítéssel összefüggő partnerségi egyeztetés helyi szabályairól* (Letöltve: 2019. augusztus 7.) http://zsambek.hu/images/varoshaza/varosi_onkormanyzat/rendeletek/2017/R05_2017_03_31.pdf
- Zsámbék 2018 *Városfejlesztési terv*. (Letöltve: 2019. augusztus 7.) <http://www.zsambek.hu/varoshaza/hivatal/hirdetmenyek/item/1206-varosfejlesztési-program-zsambek>
- Zsámbék 2018a *Mi adventünk*. (Letöltve: 2019. augusztus 7.) <http://www.zsambek.hu/vendegeinknek/programok/item/1198-mi-adventunk>
- Zsámbéki-medence Regionális Hírmagazin* (2001 december) Internetezni szeretnék. (Letöltve: 2019. augusztus 7.) <http://www.zsambekimedence.hu/ujsag200112.html#internet>
- Zsámbéki-medence Regionális Hírmagazin* (2019) (Letöltve: 2019. augusztus 7.) <http://www.zsambekimedence.hu/index.html>
- Zsámbéki Polgár* 2015 augusztus *Az emberekkel együtt tervezzük Zsámbék város jövőjét. Beszélgetés Marthi Zsuzsa főépítéssel*. (Letöltve: 2019. augusztus 7.) <https://www.zsambek.hu/varoshaza/hivatal/foepitesz/item/507-foepitesz-marthi-zsuzsa>
- Zsámbéki Református Egyházközség honlapja* (2019) (Letöltve: 2019. augusztus 7.) <http://www.zsargon.hu/>
- Zsámbékiszínház.hu (2019) *az új vezetés bemutatkozó levele*. (Letöltve: 2019. augusztus 7.) <http://zsambekiszinhaz.hu/bemutakozas/>

Melléklet:

1. 2007-ben megfogalmazott települési fejlesztési feladatok

Zsámbék	Ivóvíz és csatornahálózat rekonstrukció (honvédségi hálózat) indikátor-tó – záportároló-szennyvíztisztító telep védő területen.	85	Tervezés alatt	2008–2010
Zsámbék	Járdák + kerékpárutak kiépítése.	70	Tervezés alatt	2007–2010
Zsámbék	Vízvezető árkok és fedett csapadékvíz, csatornák ki-takarítása, felújítása.	20	Folyamatban	2007–2008
Zsámbék	Új bölcsőde építése, korszerű, szabályozóknak meg-felelő épület.	41	Ötlet	2007–2013
Zsámbék	Új óvoda építése, korszerű, szabályozóknak megfelelő épület.	31	ötlet	2007–2013
Zsámbék	Általános iskolába tanulószoba építés, tornacsarnok, tetőszerkezet építés.	71	Ötlet	2007–2013
Zsámbék	Zsámbéki Premontrei Keresztelő Szent János Általá-nos Iskola, Gimnázium és Alapfokú Művészetoktató-si Intézmény modernizálása, fejlesztése.	0	Ötlet	2007–2013
Zsámbék	Premontrei Szakiskola modernizálása, fejlesztése.	0	Ötlet	2007–2013
Zsámbék	A rendelőintézet akadálymentesítése, felújítása.	20,5	Ötlet	2007–2013
Zsámbék	Boldog Gertrúd Alapszolgálati Központ és Idősek Átmeneti Otthonának a fejlesztése.	0	Ötlet	2007–2013
Zsámbék	Építészeti emlékek: Romtemplom, Törökkút, Szent-Vendel ház, Zárdakert, Zichy Kastély (nem önkor-mányzati kezelésben van), Lámpamúzeum, Mese-park, Nyakashegy, Immaculata szobor, Búzaszentelő Kápolna, Kálvária, Pius-kút. védelme, felújítása.	0	Ötlet	2007–2013
Zsámbék	Zsámbéki buszterminál kialakítása.	21	Ötlet	2007–2013

2. városban üzemelő civil szervezetek listája a városi honlap alapján

Civil szervezet megnevezése
„Aranykor” Nyugdíjas Egyesület
Alapítvány a Zsámbéki Általános Iskoláért
Alapítvány a Zsámbéki Napközintthonos Óvodáért
Anyácsatavi Sporthorgász Egyesület
Apróka Alapítvány a Zsámbéki Bölcsődéért
Árpádházi Szent Erzsébet Alapítvány
Bethlen Gábor Érdekvédelmi és Közművelődési Egyesület
Csillagerdő Közhasznú Egyesület
Élhetőbb Életért Egyesület
Gopala Zsámbéki Thai Chi Klub
Höcögő Néptáncgyűttes Egyesület
„IN VINO VERITAS” Borbarát Kör
Játsszunk Együtt Baráti Egyesület
Keszkenő Népdalkör
Lochberg Regionális Táncsoport és Ifjúsági Kulturális Egyesület
Mátyás Íjásza Hagyományőrző Egyesület
Német Nemzetiségi Önkormányzat
Vöröskereszt Zsámbéki Alapszervezete
Zsámbék és környéke Erdélyi Baráti Kör
Zsámbéki Önkéntes Tűzoltó Egyesület
Zsámbéki Sportbarátok Egyesülete
Zsámbék Polgáriért Egyesület
Zsámbéki-medence Idegenforgalmi Egyesület
Zsámbéki-medence Tájvédelmi Egyesület
Zsámbék Városőrség
Zsámbéki Műalkotásokért Közhasznú Alapítvány
Zsámbéki Műemlékeket és Hagyományokat Őrző Kör
Zsámbéki Német Nemzetiségi Kör
Zsámbéki Nyugdíjas Egyesület
Zsámbéki Polgárőrség Bűnmegelőzési Egyesület
Zsámbék Régió Közbiztonságáért Alapítvány
Zsámbéki Sport Klub
Zsámbéki Tánc Sport Egyesület
Zsámbék-Tök Lovasegylet

LOKÁLIS INTEGRÁCIÓK ÉS DEZINTEGRÁCIÓK NYOMÁBAN MARCALIBAN

[DOI 10.35402/kek.2020.2.5](https://doi.org/10.35402/kek.2020.2.5)

Absztrakt

A tanulmány azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy mely mechanizmusok és folyamatok segítik az integrációt, illetve melyek hatnak azzal ellentétes irányban a Somogy megyei Marcali esetében, különböző szinteken a globálisról a helyi szintekig. A kisváros pozíciójában az egyik legmeghatározóbb tényező a poszt-szocialista, s egyben félperiférikus helyzetéből fakadó, elsősorban gazdasági függőségi viszonyrendszer: az olcsó munkaerő, a képzett munkavállalók elvándorlása, a munkavállalók és a munkáltatók kiszámíthatatlan, kiszolgáltatott helyzete, s a kisvárosok, illetve a környező falvak elnéptelenedése. Ugyanakkor legalább ennyire fontos szerepet játszik a helyi viszonyok meghatározásában a 2010 után bekövetkezett államosítás és központosítás, amely többek között kiszervezte a kisvárosok kontrollja alól az oktatást és az egészségügyet is. Az interjúk során a szubjektív elbeszélésekből kirajzolódott a veszélyeztetett városi integráció és a szétziláló közösségek képe is, amelyet a „hanyatlás narratívájának” neveztem el, s amely egyaránt vonatkozik a gazdasági, a társadalmi és a kulturális színterekre is. Ebben a kontextusban a tanulmány arra is kereste a választ, hogy milyen megoldásokat tudnak nyújtani a városi integrációs kihívásokra a helyi gazdasági, politikai és kulturális élet vezetői és meghatározó szereplői, milyen erőforrásokat tudnak mozgósítani, s milyen helyi válaszokat tud kidolgozni a kisvárosban ez a lokálisan integrált réteg.

Abstract

This paper examines the mechanisms and processes that facilitate integration, as well as the ones that act against it on various levels, from the global to the local, in the case of a Hungarian small town, Marcali, in Somogy county. The most important factor determining the situation of the town is the (primarily) economic dependence, stemming from its post-socialist position, coupled with a semi-peripheral global position, which means: cheap labour; out-migration of skilled workers; the unstable, vulnerable situation of both employers and

employees; the depopulation of small towns and the surrounding villages. At the same time, national politics play a similarly important role in determining the local relations in the town, such as the nationalization and centralization that has taken place after 2010, as a consequence of which education and health care, among others, have been removed from the control of the towns. Throughout the interviews, the subjective narratives outlined an image of an endangered urban integration and disarranged urban communities, which I have called the „narrative of decay”, which affects the economic, social and the cultural sphere as well. Within this context, the paper seeks to explore what kind of solutions can the leaders of the local economic, political and cultural life offer to the challenges of urban integration – what kind of resources can they mobilize, and what kind of local answers can this locally integrated group provide.

I. Integrációs és dezintegrációs folyamatok Marcaliban: bevezetés

Hogyan szerveződik az élet egy magyarországi kisvárosban? Milyen integrációs erők hatnak helyben, illetve milyen integrációs erőket tud mozgósítani a város középső és felső középosztálya? Milyen területeken tud ez az integráció megjelenni? Milyen folyamatok veszélyeztetik a város integrációját? Ezekre a kérdésekre kerestem a választ terepmunkám során, helyszíne a Somogy megyei Marcali, amely egyben a Marcali járás közigazgatási központja. Harminchét település tartozik ide, ami nyilvánvalóan meghatározza a városi élet dinamikáját és a város település-struktúráját is. A kutatásom azonban elsősorban magára a városra fókuszál, a várost érintő sarkalatos kérdésekre, társadalmi feszültségekre és az összetartó erőkre, vagyis a városban zajló integrációs folyamatokra voltam kíváncsi, mégpedig a várost meghatározó, aránylag jól pozicionált, tehát az integrációra hatással bíró középosztály tapasztalatain, integrációs mechanizmusain keresztül.

Fontos mindvégig szem előtt tartani, hogy a városra, mint integrációs térre egyszerre hatnak a

globális és az országos szintű erőviszonyok, és a helyi viszonyrendszer ezen a meghatározott kontextuson belül tud kialakulni, ami egyszerre három, egymásra épülő és egymásba ágyazott viszonyrendszert jelent: a globális, az állami és a helyi. A félperiférikus államstruktúrában belül elhelyezkedő kisvárosi színteret alapvetően meghatározzák a nemzetközi, elsősorban gazdasági függőségi erőviszonyok, a centrum és a periféria viszonyai, a kelet-közép-európai poszt-szocialista régió, mint olcsó munkaerőforrás a nemzetközi szinten, a területi egyenlőtlenségek (Éber et al. 2014), a centrum, illetve a jóléti államok 2008-as világgazdasági válsága, és annak lecsapódása a félperiférián, valamint a középosztálybeli pozíciók fenyegetettsége (Gagy 2019). De ide tartozik még a környező falvak és a kisvárosok folyamatos elnéptelenedése különböző helyi és globális összefüggések következtében, a falusi lakosság elvándorlása a városba (Lennert 2019), amelyek közül egyik sem helyi specifikum. A tanulmány ezt a szempontot mindvégig szem előtt tartja, ugyanakkor emellett elsősorban másik két szintet vizsgál: azt a függőségi viszonyrendszert, amely túlnyomórészt a 2010 után szerveződött, erősen központosító, paternalizáló, és a neoliberális, neokonzervatív és etatista elemeket egyszerre mutató államstruktúra (Szikra 2016) hatásaiból következik, illetve ezekre a központosító kihívásokra adott helyi válaszokat, stratégiákat. A harmadik szint a helyi hagyományokra, viszonyrendszerekre fókuszál, a helyi adottságokra, erőforrásokra, hagyományokra, helytörténetre ezeken a tágabb kontextusokon belül.

Az integrációs folyamatok és mechanizmusok vizsgálata során a város életében betöltött, jelentősebb ágensek narratíváira támaszkodtam: ezek a Kovács et al. (2017) rétegzett, többtényezős integrációs modelljei alapján a *lokálisan integráltak* csoportját jelentik: azok a szereplők, akik aktívan részt vesznek a város életének szervezésében a politika, gazdaság, kultúra, oktatás, média területén, aktívak a közéletben, gazdag a kapcsolathálójuk, alacsony a szubjektív kirekesztettség-érzetük. Ez az a csoport, amely a legtöbb politikai, gazdasági, kulturális és kapcsolati tőkét tudta felhalmozni, és ennél fogva a legaktívabban vesz részt az integrációs folyamatokban is. Azt vizsgáltam, hogy ez a helyi vezető réteg, a közép- és felsővezetők milyen integrációs mechanizmusokat működtetnek, hogyan, milyen ügyeken keresztül identifikálódnak a várossal, hogyan működtetik az integrációs mechanizmusokat. Az integrációs folyamatok elemzése közben az is kiviláglott, melyek

azok a csoportok, akik kívül rekednek rajta: a tanulmány a kívül rekedtségre is külön kitér.

Az interjúkból mindezek mellett elég markánsan kirajzolódott egy másik vonulat is, amelyet a „hanyatlás narratívájának” neveztem el: az elhalványuló, veszélyeztetett városi integráció képe, egy közösségi tapasztalat a közelmúltban még aktívan működő társadalmi hálóról, jó oktatásról, pezsgő kulturális életről, és nem utolsósorban jó gazdasági lehetőségekről, stabil egzisztenciáról, amelyhez képest az informátorok a jelen kort viszonyították. Ebben a narratívában mindezek az értékek a munka világról, perspektíváról, biztonságról egyre halványulnak, és felváltja őket egy általános bizonytalanság érzete, melyet feszültségek és generációs meg nem értettségek jellemeznek. Míg ezeket a jelenségeket sem lehet elvonatkoztatni a globális folyamatoktól, amelyekben meghatározó szerepet játszik többek között a technológiai megújulás is, és mindazok a változások, amelyek ehhez kapcsolódnak (mind a termelésben, mind a kultúrában, mind az emberi viszonyok szintjén), elsősorban mégis a helyi vonatkozásait, értelmezéseit vizsgáltam.

Ez az időbeli váltás nem egy konkrét töréspont-ra utal a város életében, hanem egy folyamatot jelölt, és amely egy lassú, de folyamatos hanyatlásra utal a város életének számos színterén. Ennek alapján a rendszerváltozás utáni Marcali életében két, egymástól elkülönülő korszak különíthető el:

- 1) a felvirágzás, a lehetőségek korszaka: ez az időszak az 1990-es évektől nagyjából a 2000-es évek közepéig terjed, és nagyrészt a gazdasági konjunktúra határozza meg, de (vagyis részben ennek hatására) a városi élet más területein is fellendülés tapasztalható. Marcali a szerencsés fekvésének,¹ adottságainak és a sikeres városmenedzsmentnek köszönhetően számos vállalatnak, vállalkozásnak ad otthont, több iskola működik, üzemel a városi kórház, majd az EU-hoz való csatlakozás során tovább bővülnek a pályázati források.

1 Marcali helyzeti előnyei egyrészt földrajzi fekvéséből adódnak, ami elsősorban a Balaton közelségét jelenti, hiszen Marcali része a Balatoni fejlesztési régióknak, illetve a Dél-dunántúli régióban fontos kapcsolódási pontnak számít. A város jó természeti adottságokkal is rendelkezik, vízforrásokban, halastavakban gazdag, s a közelében található a boronkai tájvédelmi körzet. A város kultúrája hosszú múltra tekint vissza, hiszen már a XV. században városi rangot kapott, iskolája is volt. Marcali a 68-as főút és a 37-es vasúti vonal mellett fekszik, az M7-es autópálya közelében.

2) lassú hanyatlás: ennek az időszaknak nehéz meghatározni a kezdőpontját, mégis van néhány komponens, amelyhez köthető. Egyrészt az EU-s csatlakozás utáni átalakulások, amelyek csak részben váltották be a hozzájuk fűzött reményeket (forrásteremtés), ugyanakkor sok bizonytalansággal is jártak. Ezt jól illusztrálja többek között a „projektifikáció” problémája, vagyis a rövid távú, projektalapú struktúra, amely átszervezte a termelés, a kultúra és a forrásszerzés logikáját mind a gazdasági, mind a kulturális életben (lásd ennek hatását a vidékre és az agráriumra Kovách – Kučerová 2006, vagy a civil társadalomra jelentett hatásátit Börzel – Buzogány 2010). Ezek a központosító törekvések különösen megnehezítették a kisvárosok helyzetét, amelyek egyben más, helyi, regionális és országos erőviszonyok nyomásainak is ki vannak téve, ugyanakkor nehezen tudnak hosszú távú stratégiákat nyújtani. Emellett szerepet játszott a gazdasági világválság 2008-ban (illetve a központosító intézkedések 2010-ben), amely a várost elsősorban abban érintette érzékenyen, hogy átszervezte a közigazgatást, az oktatást és az egészségügyet, amivel a fontos helyi döntések más-hová kerültek át mind területileg, mind pedig intézményesen. Ehhez járultak hozzá a szintén globális és regionális erőviszonyokhoz is köthető folyamatok, mint a demográfiai válság, az elvándorlás, és a nagyrészt ezekből származó társadalmi feszültségek.

Mivel a változás folyamatai mindössze néhány évtizeden belül zajlottak le, ráadásul a „hanyatlás narratívája” a legutóbbi egy-másfél évtizedben erősödött fel érezhetően, ezért a gyors átrendeződést a helyiek egyértelműen egyfajta morális válságnak érzékelik. Így a városban az integráció folyamatával párhuzamosan kirajzolódta a dezintegráció folyamatai is, mégis fontos hangsúlyozni, hogy a kettő egymás mellett létezik és releváns is, hiszen a dezintegráció narratívájának forrásai egyben a városi integráció ágensei is, s tanulmányom mind az integrációs, mind a dezintegrációs folyamatokra kitér. A helyi integrációs folyamatok elemzését szintén három elkülönülő, bár szorosan összefüggő, főbb dimenzióra bontottam: a politikai, a gazdasági és a kulturális szint, amelyekbe „negyedik dimenzióként” belehelyezem az értékvesztést és a hanyatlást

is, mint időbeli síkot, amely a jelen viszonyrendszerit hasonlítja össze egy múltbeli állapottal. A tanulmány fejezetei ezt a logikát követik.

A kutatás az MTA Kiválósági Együttműködési Program Mobilitás Kutatási Centrum keretében valósult meg, amely magyarországi kisvárosokban vizsgálja az integrációs modelleket. Marcali városában összesen tizenöt, nagyjából egy óra hosszúságú, részben strukturált interjú készíttettem a város meghatározó személyeivel,² városi élet különböző szegmenseiből – politika, kultúra, gazdaság. Az interjú vezérfonalát a kutatócsoporttal közösen határoztuk meg, de az interjúk ettől eltekintve kötetlenek voltak, előre megfogalmazott, konkrét kérdések nélkül. Az interjúalanyok közül egy nem adott engedélyt a beszélgetés rögzítésére, a többi beszélgetésről hangfelvétel készült. Az interjúalanyaim a városvezetés meghatározó személyei, a képviselőtestület tagjai,³ a város életében fontos szerepet betöltő cégek vezetői, a kulturális élet szervezői, a kulturális korzó vezetői, iskolaigazgatók, illetve az alanyok között található egy újságíró és egy biogazdálkodással foglalkozó gazda is. Az interjúalanyokat részben előzetes desk research, részben pedig a hólabda-módszer segítségével választottam ki, vagyis megkértem az alanyokat, hogy ajánljanak egy olyan személyt, aki szerintük a kutatás szempontjából fontos lehet. Érdekes megfigyelés, hogy feltűnően nagy volt az átfedés az ajánlások között, illetve a desk research és az ajánlások között is, ami részben alátámasztotta az előzetes desk research feltételezéseit a helyi meghatározó közép- és felső középosztályról, részben viszont egyfajta „belterjes” viszonyokat is feltételezhet, amit talán egy következő terepmunka során lehetne jobban megvizsgálni.

2 Az interjúk közül hármat kollégámmal, Megyesi Boldizsárral közösen készítettük, míg hármat Megyesi Boldizsár egyedül készített. A terepmunka során nyújtott segítségért ezúton is köszönettel tartozom. Továbbá köszönettel tartozom a projekt vezetőjének, Kovách Imrének, illetve kollégáimnak, Harlov-Csortán Melindának, Balázs Andrásnak, Balogh Karolinának, Patakfalvi-Czirják Ágnesnek, Czirfusz Mártonnak, Vigvári Andrásnak, Kovai Cecéliának és Olt Gergelynek a tanulmány megírásához nyújtott segítségért, a konzultációkért és a szakirodalmi ajánlásokért. Mindemellett a szövegért és az esetleges hibákért minden felelősség engem terhel.

3 Fontos leszögezni, hogy kormánypárti politikusokat minden előzetes szándékomban ellenére nem sikerült utolérni, így interjúkat csak a városi képviselőtestület tagjai közül csak a MOTTE képviselőivel, illetve egy jobbikos képviselővel sikerült interjúkat készíteni.

II. Helyi válaszok a centralizációra: a politikai szintér, mint integráló erő

Ebben az alfejezetben a marcali helyi politikai viszonyokat tárgyalom, és azt vizsgálom, hogy a politikai szintér hogyan tud integrációs erőként működni. A politikát elsősorban lokális szinten nézem, ami itt legfőképpen a városvezetést foglalja magában, és a lokalitás/ szubszidiaritás/ városi autonómia vs. centralizáló államstruktúra problémáját helyezem az elemzés középpontjába. Külön kitérek az ehhez a problémakörhöz kapcsolódó társadalmi feszültségekre is, amelyek bizonyos mértékben a többi elemzési szinten is előkerülnek, de elsősorban a politikai viszonyrendszerből vezetem le őket.

A város egyik erőssége egyértelműen a gazdasági versenyképesség, amely részben a város múltjából, adottságaiból is ered. A korábban katonavárosként is működő Marcaliban meghatározó volt az ipari termelés, és az erős városvezetésnek, jó partnerkapcsolatoknak köszönhetően most is több nagyobb üzem is működik itt, szorosak a testvérvárosi kapcsolatok,⁴ amelyek közül a legkiemeltebb és az interjúk során is leggyakrabban említett a Künzelsauval folytatott testvérvárosi viszony, amely mind a gazdasági, mind a kulturális területen is számos teret nyitott az együttműködésre. A polgármester elmondása alapján a város másik erős pillére hagyományosan az oktatás, illetve az élénk kulturális élet (interjú 7). Marcaliban a hatvanas évek második felében került sor az iparosításra, amelynek nyomán a város lakossága megduplázódott.⁵ „Komplett utcák vannak, ahol tudni lehetett, hogy ők mesztegnőiek, ezek sávolnyiak, sámsoniak. A falvakon meg az látszik, hogy az 1500 fős falvakból lettek 7-800-as falvak. De már homogénebb, már nincs ennek jelentősége, hogy te horvátküti vagy” (7. interjú).

A város politikai színterét alapvetően meghatározza az a sajátos helyzet, hogy a rendszerváltás óta, vagyis 1990 óta ugyanaz a személy, Sütő László tölti be a polgármester szerepét, aki korábban az MSZP, 2010 óta pedig az ugyanabban az évben megalapított Marcali az Otthonunk Egyesület (MOTTE) képviseletében vezeti a képviselőtestületet. Itt a MOTTE képviselői vannak többségben; mellettük

három fideszes és egy jobbikos képviselő teszi ki a testületet. Bár az országgyűlési választások az országos tendenciáknak megfelelően rendre Fidesz-KDNP győzelmet hoztak, a helyi választásokon stabilnak és megingathatatlanak tűnik az inkább a baloldalhoz köthető Sütő és a MOTTE. Ez egyben azt is jelenti, hogy a városvezetés 2010 óta folyamatosan ellenzéki pozícióból irányítja a várost, s ezzel együtt a kormánypárti önkormányzati képviselők is ellenzékben vannak a városi képviselőtestületben. E különleges helyzet mellett a legmeghatározóbb probléma, amely a városvezetést érinti, az a közigazgatás központosításának problémája, amely a 2011-es központosító törekvésekkel kezdődött, és erősen korlátozza a városvezetés lehetőségeit olyan döntésekben is, amelyek addig helyben születtek, illetve amelyek továbbra is helyben fogalmazódnak meg. Ahogy Pálné Kovács Ilona is kiemeli, utoljára a rendszerváltás idején követelte a politikai elit egységesen a decentralizációt (Pálné Kovács 2016). A centralizált államszocialista modell után a kora 1990-es években bekövetkezett a területi irányítás decentralizációja, majd a reformok és korrekciós kísérletek sora után következett „a 2010-ben megválasztott kormány gyökeres, alkotmányos mélységű reformjai sorában az új önkormányzati törvény megalkotása és beüzemelése, egy új területi kormányzási modellt eredményezve” (Pálné Kovács 2016:73). Ezt a változást részben az ellenőrzési, részben pedig a finanszírozási problémák indokolták, ugyanakkor az egészségügyi és a szociális intézmények államosítása teljesen új erőviszonyokat eredményezett, és megszüntette az önkormányzatok korábbi autonómiáját. Ahogy Pálné Kovács fogalmaz: „A megyei önkormányzatok egyszerre szabadultak meg az adósságtuktól és a közszolgáltatási funkcióiktól és tulajdonuktól” (uo. 83). Az önállóság, az autonómia elvesztése érzékeny problémája a városvezetésnek. Ahogy az egyik, a közigazgatásban dolgozó interjúalany fogalmazott: „Amikor a döntéseket helyben hozzák, akkor a képviselőtestület rá van kényszerítve arra, hogy szem előtt tartsa az ott lakó emberek érdekeit. A központosítással ez a szempont teljesen megszűnt” (3. interjú).

A centralizációval kapcsolatos, a város életét alapvetően meghatározó problémát jól illusztrálja néhány, kiemelt jelentőségű helyi ügy Marcali életében: a városi kórház ügye, az iskolák problémája, illetve a részben a globális folyamatokból, részben pedig a helyi átrendeződésekből eredő, növekvő társadalmi feszültségek. Ezeket tárgyalom kissé részletesebben az alábbi alfejezetekben.

4 Marcali testvérvárosai a németországi Künzelsau, a romániai Maroshévíz, a horvátországi Medulin és az olaszországi Morrovalle.

5 6000 főről 12 000-re duzzadt – ez a szám tartotta magát egészen a kétezres évek elejéig, amikor is elindult a lassú, ám konzisztens lakosságcsökkenés.

1. „Sérülékeny távszerelem”: a városi kórház és az iskolák államosításával kapcsolatos problémák

A marcali kórház problémája napi szintű közbeszédék témája, hiszen a város büszkeségéhez tartozott, és az államosítások következtében szintén rövid időn belül komoly átalakulásokon ment keresztül, amikor a megyei központ, a kaposvári Kaposi Mór Kórház alá rendelték. Mivel Marcali járási központ is, ezért harminchét település ellátására tervezték a szolgáltatásokat is, amelyeknek egészen 2011-ig el kellett látnia ezeket a környékbeli településeket. Ide tartozik a Marcali Kórház is, amelyet 2006-ban állami támogatásból 1,8 milliárd forint-értékben rekonstruáltak, amelyhez a városnak önerőt is hozzá kellett tennie 180 millió forint értékben (2. interjú), amelyből egy új műtői tömböt és korszerű szülészeti létesítettek. Az átalakulások nyomán azonban nem pusztán a fontosabb döntések kerültek át a kaposvári kórházhoz, hanem a felújított kórházi épületek egy része is kihasználatlanul maradt. Ahogy az egyik, közigazgatásban dolgozó interjúalany fogalmazott:

„Az átszervezések nyomán néhány kórházi épület használaton kívülre került, pedig volt terv az átalakításra: idősök bentlakásos otthonává akarták alakítani. Viszont az új jogszabály szerint államosították minden épületet, amely 1990 óta egészségügyi feladatot lát el. Úgyhogy ezt is vitték. Nem vagyongazdálkodásba került, hanem még a tulajdonjog is az állam kezébe került. Ezzel az állam magára hagyott jó néhány épületet, Marcaliban kettőt-hármat is, 2012-ben. Többször kértük, hogy hadd vehessük kezelésbe, mert Budapestről nem tudhatják, hogy hány centi a fű, kell-e fűvet nyírni, de ezt mindig elutasították, pedig semmire nem használták” (2. interjú).

Az átalakítás pedig nem pusztán a vezetőséget, hanem a betegeket is közvetlenül érinti. Egy másik, szintén a közigazgatásban dolgozó interjúalany a betegek szemszögéből világítja meg ugyanezt a problémát:

„Nagy probléma, hogy itt nincs szemészet, nincs onkológia... Azzal, hogy a marcali kórházat a kaposvári alá szervezték, és ezáltal mi egy telephely lettünk... az a helyzet következett be, hogy amit a kaposvári kórház nem hagy jóvá, az nincs. Ez azt jelenti, hogy minden döntés Kaposváron születik: hogy milyen anyagokat kap a labor, hogy milyen műtétet

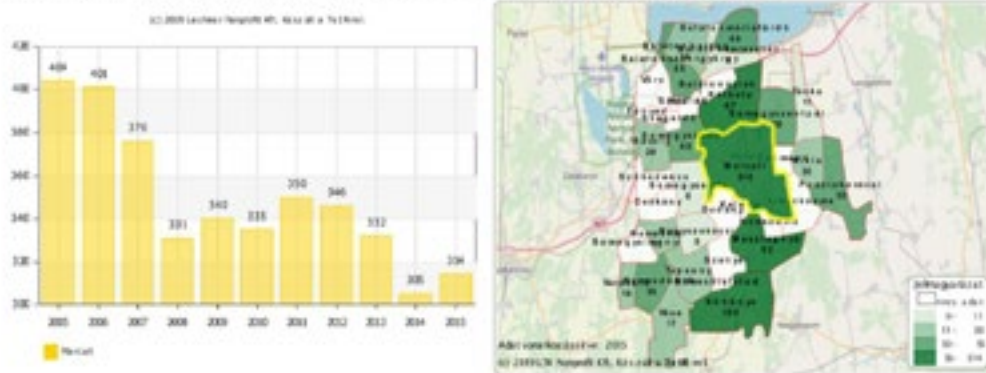
végezhetnek, hogy hány aktív ágy van. Mi azt látjuk, hogy folyamatosan zsugorodik a kórház, csökken a rendelési idő, és mondjuk egy héten egyszer van szemészeti rendelés. Tudom, mert idős szüleim vannak, és sokszor mi is Fonyódra vagy Keszthelyre megyünk, ha azt akarjuk, egy éven belül sorra kerüljünk” (9. interjú).

A kórházzal kapcsolatos átalakítások ugyanakkor magukkal vontak egy sor egyéb problémát is, amelyek túlmutatnak az egészségügyi helyzeten. Mivel csökkent a helyi kórház kapacitása, illetve alapjaiban szerveződött át az egészségügyi ellátás, ezért az orvosok és az egészségügyi dolgozók között is megkezdődött egyfajta ingázó életmód. Ezért azok az orvosok is, akik korábban a kórházhoz kötődtek, továbbálltak, vagy ha rendelnek is Marcaliban, nem tartózkodnak életvitelszerűen a városban, így nem vesznek részt a város kulturális életében, a fogyasztásban sem. Az egyik önkormányzati képviselő ezt a problémát így foglalta össze:

„Az államosítással jelentősen csökkent az orvosok száma, akik itt voltak főorvosok, szinte mind elment, talán csak a sebész maradt, a szülész Zalaegerszegen lett főorvos, a belgyógyász Keszthelyen, s aki korábban igazgató volt, most Nagykanizsán van. Elment jó néhány sebész orvos. Nagyon jó sebész volt, ide jártak a Dunántúlról a kosárlabdázók, kézilabdások. Most van néhány jó új orvos, de a nagy része nem itteni, csak ide jár rendelni. Ezelőtt 10 évvel a kórházi orvosok a városban jelentős értelmiségi réteget alkottak, ami minden szempontból nagyon fontos volt. Ez mára gyakorlatilag megszűnt. Ma zömében nyugdíjas korú orvosok laknak itt. Mert az 5 felnőtt, a 2 gyerekkörzet és a 3 fogorvos városi fenntartású, ők itt is laknak, de a kórházi orvosok nem. És az ő hiányuk a város kulturális életében is érződik. Ők jártak színházba, megjelentek színházi rendezvényeken, kiállításokon. A főorvosok, sebészek szavára adtak a városban, hiszen ők megfogalmazták egy igényt, egy elvárást. Nem beszélve arról, hogy egy osztályon még rajtuk kívül 5-6 orvos volt. Mostanra pedig gyökeretelenné váltak, és nem vesznek részt a város életében, legfeljebb ott, ahol laknak. Ez az értelmiségi réteg nagyon hiányzik a városból” (5. interjú).

Óvodába beírt gyermekek száma (fő)

Az óvodába felvétel és az adatszűrés időpontjában az óvoda nyitvatartásában szereplő gyermekek száma.

1. ábra: Óvodába beírt gyermekek száma (Forrás: TeIR)

	Marcali					
	1995	2001	2005	2010	2015	2017
Egy közepi népesség	12,684	12,649	12,225	11,618	11,447	11,193
Általános iskolák száma	3					
Nappali tagozatos, általános iskolai tanulók száma	1,356					
Általános iskolai feladatellátási helyek száma (gyógypedagógiai oktatással együtt)		3	3	3	3	
Nappali tagozatos, általános iskolai tanulók száma (gyógypedagógiai oktatással együtt)		1,296	1,182	1,109	968	
Szakközépiskolák száma	1					
Nappali tagozatos, szakközépiskolai tanulók száma	272					
Szakisikolai és speciális szakisikolai feladatellátási helyek száma		1	1	2	1	
Nappali tagozatos, szakisikolai és speciális szakisikolai tanulók száma		221	198	262	194	
Középiskolák száma	2					
Középiskolai tanulók száma (gimnázium, szakközépiskola)	347					
Gimnáziumi feladatellátási helyek száma		1	1	1	1	
Szakközépiskolai feladatellátási helyek száma		2	2	2	2	
Nappali tagozatos középiskolai tanulók száma (a heti, nyolcórás gimnáziumok megjelölt előírmával együtt)		419	382	394	254	
Más településről bejáró középiskolai tanulók száma a nappali oktatásban	74	77	146	143	101	
Más településről bejáró általános iskolai tanulók száma a nappali oktatásban				279	254	

2. ábra: általános- és középiskolai tanulók száma (Forrás: KSH)

Marcaliban egy gimnázium működik, egy szakközépiskola, két nagy általános iskola, amely bevonzza a környékbeli diákokat, illetve egy zeneiskola és egy gyógypedagógiai iskola, vagyis, ahogy fentebb is szerepel, a környék számára fontos oktatási központként szolgál hagyományosan. Ennek ellenére az iskolák államosítása miatt az oktatásban is nagyon hasonló problémák jelentkeznek, mint az egészségügyben. Ahogy ez egyik vezető pedagógus fogalmazott, az állami fenntartás nagyon leszűkítette a helyi iskolák mozgásterét, a napi tevékenységeket nagyon megnehezíti ez a függő viszony:

„Sok feladatot levettek a vállunkról, viszont elvettek sok olyat, ami szerintem hozzánk tartozik. Itt van például az épület felújítása. Az épület üzemeltetője a tanterületi központ. Az egységes, közös működési elvek miatt sok pozitívum van, de a napi tevékenységekre jobban

kellene fókuszálni. Egészen más, ha találkoznunk, és tudunk beszélgetni, de vannak dolgok, amelyeket telefonon, emailben nem lehet elintézni. Működhet úgy egy család, hogy a családapja Londonból, telefonon irányít mindent? Ha mi egy család vagyunk, akkor ennél sokkal több közvetlen kapcsolatra van szükség. De az ilyenek, mint a távoktatás, meg a távszerelem – ez nagyon sérülékeny”.

Ugyanerről a problémáról: a távoli, központi erőktől való függéstől, a kiszolgáltatottságról, a helyi döntések ellehetetlenítéséről számolt be egy önkormányzati képviselő, aki egy gyakorlati példán keresztül illusztrálta a központosítás miatt felmerülő, napi szintű kihívásokat:

„Amikor beázott a tető az iskolában, akkor jött a felháborodás, hogy miért nem az

önkormányzat újíttatja fel. Hát azért, mert nem teheti. Mert minden a KLIKhez tartozik, még egy felújítást se lehet elvégezni, úgyhogy elkezdtem utánajárni, hogy mit tudunk tenni azon túl, hogy szólunk a siófoki KLIKnek. Állítólag jó a munkakapcsolat az ottaniakkal, de ez a gyakorlatban úgy néz ki, hogy a polgármester úr odaszól párszor, majd 2-3 hét elteltével elküldenek egy embert, aki megnézi, hogy mi történt” (9. interjú).

Le kell szögezni ugyanakkor, hogy az oktatás területén sokkal erőteljesebben közrejátszik az elvándorlás és általánosabb demográfiai problémák is, amit jól prezentál az óvodai beiratkozások számának csökkenése az utóbbi években az 1. ábrán, illetve az iskolába beíratottak száma a 2. ábrán.

Az említett általános iskolák közül az egyikben, az egyik vezető pedagógus elmondása szerint nagyjából 15 éve kezdődött meg a létszámcsökkenés: 2000-ben még 718 tanulója volt az iskolának, mostanra pedig nagyjából 520 fő. A csökkenő tendencia 2015-ben megállt ugyan, de ennek az az elsődleges oka, hogy a hiányt a környező falvak elnéptelenedő iskolái töltik be, ami a gyakorlatban azt jelenti, hogy a tanulók 42%-a utazik naponta a környező városrészekből és a Marcali környékbeli településekről. A pedagógus szerint: *„Ez iszonyatos nagy szám, nagyon sok gyerek utazik napi szinten, és az ő utazásuk megszervezése, fogadásuk, elbocsátásuk komoly logisztikai kihívást jelent. Van olyan járat, amire a fenntartó köt szerződést” (6. interjú).*

Ugyanerről a jelenségről számolt be egy másik iskolavezető pedagógusa, ahová szintén az egész járásból származnak diákok, akik miatt az órarendet is át kell alakítani, hiszen *„nagyon rossz a közlekedés, és nem szeretjük, ha a kicsi gyerekeknek emiatt túl korán kell kelniük, mert akkor fáradtak lesznek, nem is tudunk akkor mit kezdeni velük” (8. interjú).*

A tanulók vándorlása a falvakból a városok felé⁶ az utóbbi néhány év eredménye, aminek több oka is van: egyrészt a városi iskola több lehetőséget nyújt, mind pedagógiai (nyelvtanulás, művészeti foglalkozások), mind pedig források szempontból (külföldi csereutazások, szakkörök). A vándorlás másik oka pedig ennél sokkal prózaibb: az utóbbi években fokozatosan zárnak be a környékbeli falvak iskolái. Ezt támasztotta alá egy, a közigazgatásban dolgozó informátor is, aki szerint *„ebben az évben megszűnt*

Pusztakovácsiban a felső tagozat, két éve megszűnt Niklán teljesen az iskola, a sávolyi iskola is a megszűnés határán van, közel van hozzá a mesztegyői is, Nemesvidon már csak alsó tagozat van, a felső ide jár hozzánk” (4. interjú). Ez a jelenség a helyi tanulókat is érinti, hiszen a családok magas fokú mobilitása miatt nagy a mozgás az osztályon belül is, hiszen tendenciózan előfordul, hogy egy gyerek a családjával elköltözik egy vagy két évre, majd visszatér, ami nagyon komoly kihívások elé állítja a pedagógusokat is (6. interjú).

Az elvándorlás és a demográfiai csökkenés a pedagógusokat nem csupán közvetetten érinti, hiszen az elöregedés miatt az utánpótlás problémája a pedagógus-állományban is jelentkezik. Szinte minden, az oktatásban érintett interjúalany beszámolt arról, hogy a kollégák jelentős része 45 és 60 év közötti, és az utánpótlást jelenleg csak a környező falvakból zajló elvándorlás miatt tudják megoldani, és többen is beszámoltak arról, hogy komoly hiány van pályakezdő pedagógusokból.

2. Szárnyakat ragasztani: a lokális integráció társadalmi vonatkozásai Marcaliban

Mind az interjúkból, mind a különböző statisztikai adatokból világosan kiderül, hogy a Marcali lakossági szerkezetén belül viszonylag rövid időn belül jelentős átalakulások történtek, amelyek a város életének minden színterébe begyűrűztek. Ezeket a jelenségeket a következő, jól elkülöníthető, de egyben szervesen összefüggő folyamatokra lehet bontani: a már feljebb is említett elvándorlás, a demográfiai változások, valamint a nyomukban keletkezett lokális társadalmi feszültségekben. Ebben az alfejezetben ezeket a folyamatokat fogom elemezni.

A népességfogyás az utóbbi 10-15 évben lett tapintható a városban, amikor is évről évre, kisebb megtorpanásokkal bár, de folyamatos csökkenésnek indult a lakosság létszáma⁷ (lásd 3. ábra).

A lakosság csökkenése mellett sokkal nagyobb problémát jelent az elöregedő társadalom, s bár mindkét folyamat nagyjából követi az országos tendenciákat, komoly problémákat okoz helyben.

Az interjúk során a kor, illetve a korcsoporthoz tartozás erősen kirajzolódott, mint az integrációt meghatározó tényező, ugyanis egy bizonyos, nagyjából 40 és 60 év közötti korcsoportnak vannak

⁶ A KSH-nál erre vonatkozóan csak 2015-ig vannak adatok, így ennél az adatnál az állítás csak narratív forrásokra tudott támaszkodni.

⁷ Bár a TeIR adatai csak 2015-ig terjednek, a 2018-as évre becsült lakossági összlétszám a cenzusból levezetve 11 169 főre tehető (forrás: KSH).

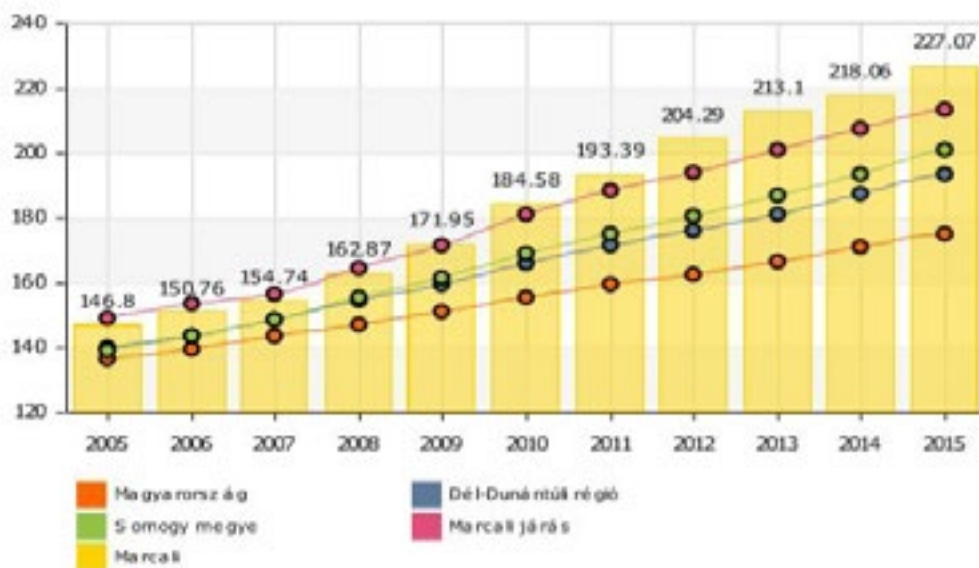

3. ábra: Lakónépesség (forrás: TeIR)

Öregedési mutató

Állandó népességből a 100 0-14 évesre jutó 60-x évesek száma

(c) 2019 Lechner Népprofil Kft. Készült a TeIR-ből.

4. ábra (forrás: TeIR)

a legközvetlenebb tapasztalatai az értékvesztésről a városi életben, és ők azok, akik a leghatározottabban képviselték a hanyatlás narratíváját. Mivel ebből a körből került ki leginkább az a közép- és felsővezetői réteg, akik fontos szerepet játszanak a város életében, ezért arányuk a kutatásban is felülreprezentált, vagyis az ő narratívájuk, az ő szempontjaik érvényesültek az elemzés során a leginkább. A lokálisan integráltak ebben

a korcsoportban képviseltetik magukat leginkább, hiszen ők egy még aktív, a nyugdíjkorhatáron belüli korcsoport, akik fiatalon egy fellendülő, lehetőségekkel kecsegtető kisvárosi életbe tudtak integrálódni, megteremtették az egzisztenciájukat, szakmai sikereket értek el, családot alapítottak és stabil gyökereket vertek a városban, amelynek egyben fontos szereplőivé is váltak. Ugyanakkor még aktív korukban tapasztalták meg a hanyatlást

is, és központi narratívaként jelenik meg az ő interpretációjukban az akkor és most közötti éles határvonal, az értékteremtés és az értékvesztés narratívája, amelyet ugyanakkor a gazdaságra és a demográfiára jellemző adatok is alátámasztanak. A személyes elbeszélésekbe elkerülhetetlenül vegyülnek nosztalgikus elemek is, hiszen az anyok a saját fiatalkorukról is emlékeztek egyben, amely azonban egybeesett a város életének egyik fellendülésével, a rendszerváltás utáni relatív konjunktúrával. Koránál és egzisztenciájánál fogva ez a csoport a városban tervezi a jövőjét, s mind egzisztenciálisan, mind szociálisan erősen kötődik a városhoz. Az anyokra jellemző, hogy többnyire a hivatásukhoz is erős szálak fűzik őket, és erősen lojálisak a munkahelyükhöz, ami azért is fontos, mert közülük sokan a rendszerváltás utáni években kezdték meg karrierjüket, és meghatározó szerepük volt a munkájuk, munkahelyük formálásában, azonosulnak vele, sajátjuknak tekintik, amely éles kontrasztba állítható azzal a fluiditással és mobilitással, amely a jelenlegi munkaerőpiacot jellemzi. Életpályájukra jellemző az alacsony mobilitás, többnyire marcali születésűek, vagy a közvetlen környékről származnak, vagy pedig fiatalon kerültek Marcaliba, és egész életüket ott élték le, illetve a jövőjüket, valamint a nyugdíjas éveiket is jellemzően a városban képzelik el. Ezzel együtt, hiába derült ki az elbeszéléseikből egy konzisztens lojalitás a város és a város színterei felé, ugyanez a lokális integrált réteg ugyanakkor a gyerekei számára már egyértelműen máshol képzelel el a jövőt. (Paradox módon az okok között maguk a megszólalók is sérelmezték, hogy aki csak teheti, elmegy a városból, és emiatt megváltozik a város jellege, arculata, és a város nyújtotta lehetőségek is). Ahogy az egyik alany, egy magas beosztású vállalati vezető fogalmazott: „A lányaimra próbálok szárnyakat ragasztani. Még csak általános iskolások, de próbálok mondani nekik, hogy innen menjenek el. Még ne Szegedre, és még semmiképpen se Pestre, de kicsit próbálják ki magukat. Nem rossz az itteni gimnázium se, de ha boldogulni akarnak, könnyebb dolguk lesz, ha egy erősebb iskolát keresnek” (10. interjú). Az interjúalanyok közül, egyetlen esettől eltekintve⁸ mindannyian arról számoltak be, hogy a gyerekeik már más városban élnek (a helyi elvándorlási mintáknak megfelelően ez a környékbeli nagyvárosokat, Budapestet, illetve

Nyugat-Európát is jelenti), vagy pedig, ha kisebb gyerekekről van szó, akkor arra ösztönzik őket, hogy máshol próbáljanak szerencsét, menjenek el.

Habár a mutatók alapján a város lakossága nagyjából ezer fővel csökkent az utóbbi 10-15 évben, a valós csökkenés mértéke valószínűleg ennél is drasztikusabb, hiszen sok marcali lakos dolgozik külföldön idegymunkásként, vagy pedig rendszeresen ingázik. Ezeknél az ingázóknál azonban fennáll annak a valószínűsége, hogy egy idő után végleg elköltöznek.

„Két-három éven belül külföldön kötnek ki. Először Budapest, ha ott bejön, akkor maradnak, többen mennek Győrbe, Székesfehérvárra, de sokaknak már az első lépés külföld: Olaszország, Németország, Svájc, Norvégia. Családdal együtt mennek. A mostani fiatalok java már érettségi után elmegy, a mi korosztályunk még szenvedett itt öt-hat évet, és amikor beleszúszott hitelekbe, anyagi problémákba, akkor tűntek el. Van, aki nem költözik ki, itt van a családja, és kijár dolgozni, és látom, hogy eszi meg ez a helyzetet a kapcsolatukat. Nekem a sógorom kamionozik és látom, hogy felnőnek úgy a gyerekek, hogy nem találkoznak az apjukkal. Amikor egy éves volt a gyerek, és hazajött a sógorom, a gyerek hozzám bújt, mert nem tudta, ki ez az ember. Persze van az az anyagi helyzet, amikor lépni kell” (9. interjú).

Az elvándorlás mértékén felül végbemegy egy minőségi változás is, hiszen az elvándorlás nagyrészt azokat érintette, akikre egyébként a város támaszkodott: az értelmiséget és a fiatalságot. Ezzel párhuzamosan részben a falvakban kialakult vákuum miatt, részben pedig a város munkaerő-kínálata és a szélesebb lehetőségek miatt megindult egy bevándorlás a városba, elsősorban a környező falvakból. Mindemellett a nagyobb vállalatok már nem pusztán a Marcali járás falvainak munkaerőjét szívják fel, hanem az ország minden pontjáról. A bevándorlók ráadásul nem jelentenek stabil lakosságbázist, hiszen egyrészt nagy a fluktuáció, ami elsősorban azokat érinti, akik a jobb munkalehetőségek miatt érkeztek a városba, de mivel csak gyenge szálakon kötődnek a helyhez, gyorsan tovább is állnak, amint jobb ajánlatot kapnak (ráadásul a mobilis munkavállalók jellemzően nem családdal együtt vándorolnak). A helyi munkaerőpiac pedig – mint azt több interjúalany is alátámasztotta – munkalehetőséget és megélhetést

8 A kivételt a biogazdálkodással foglalkozó gazda jelentette, akinek a fia agrármérnökként végzett, majd a családi gazdaságban helyezkedett el.

is kínál, versenyképes fizetéseket azonban már nagyon nehezen. A másik réteg pedig – akik a városba vándorolnak – elsősorban a környező falvakból elvándorolt szegény családok, akik jobb lehetőségeket keresnek a városban, így egy szegényebb falusi réteg, amely gyakran a roma lakosságból kerül ki, beköltözik a városba.

A demográfiai változások és a lakosság gyors ütemű átalakulása, s egyben a hanyatlás narratívája, amely szorosan összekapcsolódik az autonómia gyengülésével és a kiszolgáltatottság szubjektív érzésével, amelyek együttesen felerősítették a társadalmon belül a dezintegrációs folyamatokat is. Ez leginkább a városi szegénységet, azon belül is elsősorban a roma lakosságot érinti, akik egyrészt a kiüresedő falvakból vándoroltak a városba munkát és megélhetést keresve, másrészt pedig markánsabbak lettek a különbségek a középosztály és a leszakadó rétegek között. Itt párhuzamosan indultak meg azok a folyamatok, amelyek ezt a leszakadást kiélezték, kezdődve azzal, amit Gagyi Ágnes a világgazdasági válság utáni átrendeződés és a megszorító intézkedések nyomán a középosztály lecsúszásával bekövetkezett „pozícióféltségnek” nevez (Gagyi 2019), hiszen az addig aránylag stabil középosztály egyszer csak fenyegettetté vált. Hasonlóról ír Feischmidt és Szombati is, amikor a társadalom középrétegét szétfeszítő dinamikákról írnak a középosztály státuszvesztése kapcsán (Feischmidt – Szombati 2018). Ugyanakkor felerősödnek azok a folyamatok is, amelyekről antropológusok számolnak be olyan településeken, ahol erős a társadalmi fragmentáltság, és ahol „a lakók a szomszédos utcákra terhelik mindazokat a veszélyes jelentéseket, amelyek a környéket sújtják a közvélemény részéről” (Kovai 2018:54). Így előtérbe kerülnek azok a különbségtételek (adott esetben, és a jelen helyzetben is a cigány-magyar megosztás mentén), amelyek korábban nem voltak jelen, vagy legalábbis nem voltak láthatóak. Az interjúalanyok közül többen is kiemelték a fent említett láthatóságot, mint problémaforrást, bár konkrét konfliktusról, erőszakról vagy a közbiztonság romlásáról nem tudtak beszámolni. Több interjúalany konkrétan a városi szórakozóhelyek színvonalának romlását is ahhoz kötötte, hogy ezeken a szintereken megjelent a cigány lakosság, de a kulturális élet szereplői is ilyen logika mentén osztották meg a városi tereket:

„Ismerni kell a helyeket, mert a nem-szeretem helyekre az emberek nem fognak odamenni. Például ott a várdomb, a régi török kori hely, oda nem szeretnek menni az emberek, mert ott van a környéken az etnikum. Az emberek

eleve nem szeretnek odamenni, és nem szívesen tesznek ki semmit, mert úgyis eltűnik. Pedig szépen rendbe tettük, rendezvényt szerveztünk oda, hogy az emberek menjenek oda, töltsenek ott el egy délutánt. De nem szívesen jönnek, pedig a rendezvényen nincsenek is ott” (11. interjú).

Talán nem véletlen, hogy éppen ebben a kontextusban erősödött meg Marcaliban a Jobbik is, a biztonság és a hagyományos értékek tematizálásával, illetve a kormány szociálpolitikai (az érdeemesek és az érdeemtelenek) diskurzusának megteremtésével (Gans 1995; Feischmidt – Szombati 2018; Szikra 2014) a helyi feszültségek a legkiszolgáltatottabb rétegeken csapódtak le. Az érdeemesekről illetve érdeemtelenekről kialakult diskurzus és a társadalmi törések nyomán pedig csökkenni látszik az empátia a kirekesztett csoportok irányában (Váradi 2008). A mindennapi nyelvhasználatba pedig ezzel együtt bekerültek az olyan kifejezések, mint az „elcigányosodás”, amelyekkel eredetileg a szelektív migrációt írták le a periférikus vidéki tereken, itt pedig egyszerűen annyit jelent, hogy a városi terekben megjelent a roma lakosság. Ez a folyamat pedig – vagyis a cigányság láthatóvá válása – a városi terekben nem csupán azért kelt félelmet a többségi lakosságban, mert egy új, a dezintegrációs folyamatokhoz köthető társadalmi válság jegyeként történt, hanem azért is, mert a cigány jelenlét a lecsúszás félelmét jeleníti meg, s az egyéni egzisztenciális bizonytalanságokhoz kapcsolódik (Kovai 2018).

III. Helyi büszkeség és országos-nemzetközi munkaerő-áramlás: a gazdasági szintér, mint integrációs erő

Mint azt feljebb már leszögeztem, Marcali városának egyik meghatározó alappillére a dinamikus gazdasági élet, ami részben a város kedvező földrajzi fekvésének köszönhető, részben pedig történeti okokra vezethető vissza. A hatvanas években kezdődött iparosítással a városban a Mechanikai Művek, a Május 1. Ruhagyár és a Rákospalotai Bördíszmű helyi telephelye, valamint az Egyesült Marcali Termelőszövetkezet voltak a legnagyobb foglalkoztatók. Ezek közül a Bördíszmű és a Május 1. Ruhagyár kifejezetten azzal a céllal került a városba, hogy a fénykorában két laktanyát is üzemeltető város munkahelyeket teremtsen a katonafeleségek számára. Az 1990-es években indult átalakulással,

a privatizációval ezek az üzemek, valamint a helyi munkaerő jó adottságokat kínáltak a beruházók számára. Ezzel vonzotta ide a város az Industrie Elektrik céget, amely ma is 600-700 embert foglalkoztat Marcaliban, és amely elmondások szerint versenyképes munkaerőt tudott nyújtani, hiszen a dolgozók, akik korábban a Szovjetunióknak termelő ELKO számára dolgoztak a gyártásban, „ahol nagyon hasonló munkát végeztek az asszonyok, és jól túrték a monoton munkát” (7. interjú). A városvezetésnek ezekben a beruházásokban meghatározó szerepe volt, hiszen az ELKO gyár épületét is a város vásárolta meg, és kapcsolatai révén idevonzotta a beruházókat.⁹ A város több vállalatban is részese-
dést vállalt az 1990-es évek elején:

„A másik volt a Mustang: itt szintén tulajdonosok lettünk a Budapest Bankkal együtt a Május 1. ruhagyárban, akik bérben varrtak kis tételekben a Mustangnak, így kezdődött ez a kapcsolat, majd a Mustang fokozatosan kivásárolta belőle a Május 1. ruhagyárat, a város pedig még vagy 15 évig tulajdonos maradt. Több nagyobb üzemnél is tulajdonosok voltunk: a Mustangon, a Sole-Mizóban, a bördíszmüben, a volt autójavítóban, mindenhol volt 6-8% tulajdonunk, és mindenhol azt mondtuk, hogy fizessenek ki 6-8 év múlva, miután megerősödtek. Ez mindenhol így is lett, és sehol nem is maradt benn pénzünk” (7. interjú).

A Marcaliban működő, nagyobb vállalatok közül a Marylla és a Ziehl Abegg története kiemelkedő, és a város életében is meghatározó nem csak azért, mert nagy létszámú munkavállalót foglalkoztatnak, hanem azért is, mert történetük egybefonódik a rendszerváltozás utáni várostörténettel, gyakran felmerültek az egyéni elbeszélésekben, és hozzájárulnak a pozitív városkép kialakításához. A Marylla cég története annyiban egyedülálló, hogy azon kevés vállalatok közé tartozik, amely a rendszerváltás után dolgozói tulajdonba került az MRP (munkavállalói rész tulajdonosi program) keretein belül. Ez a lépés annak a kényszerhelynek köszönhető, hogy a cég a Palota Bördíszmü helyi telepeként először önállósodott, majd pedig nem talált vevőt a piacon, és akkor a város segítségével 110 dolgozó felvásárolta a tulajdonjogot, amely most is

34 dolgozó kezében van. Az önállóság, a helyi autonómia kérdése itt is megjelenik, mint érték, mint a cég pozitív imázsának része:

„A siker egyik része, hogy nincs külföldi tulajdonos. A döntéseket nekünk itt, helyben kell meghoznunk. Ha rossz döntést hoztunk, itt nekünk kellett érte a felelősséget vállalnunk, és ahhoz, hogy munkát tudjunk a dolgozóknak biztosítani, akkor nekünk magunknak kellett munkát szereznünk. Nekünk kellett megszerveznünk a gyártást, és nem arra vártunk, hogy majd mások megmondják nekünk. Ha magunknak nem tudtuk megteremteni, akkor nem tudtunk termelni” (13. interjú).

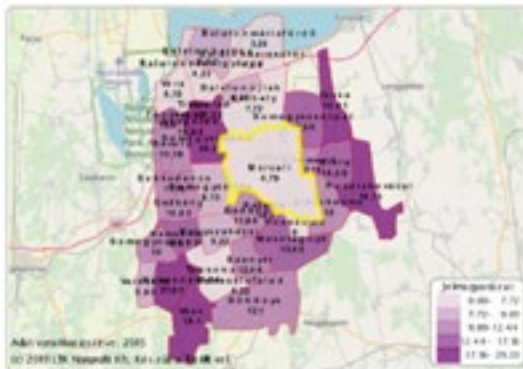
A Magyarországon 1994-ben alapított Ziehl Abegg, egy németországi központú, mezőgazdasági motorokat és ventilátorokat gyártó cég története ettől merőben eltér, és inkább a jó politikai kapcsolatépítés, valamint a sikeres menedzsment áll annak hátterében, hogy a hat fős cégből mára Marcali legnagyobb foglalkoztatójává nőtte ki magát. A város a Mustang cégen keresztül építette ki testvérvárosi viszonyát a németországi Künzelsau városával, s ennek az együttműködésnek lett az eredménye, hogy a városvezetés Marcaliba tudta csábítani a céget. A Ziehl Abegg ma 700-800 embernek ad munkát Marcaliban, elsősorban helyiek és környékbeliek számára. Marcaliban magas a foglalkoztatottság, a munkanélküliség aránya és a munkanélküliek száma folyamatosan csökken (lásd 4. és 5. ábra), ahogy a közfoglalkoztatottak száma mára szinte elenyésző (lásd 6. ábra). Ennek megfelelően nem a munkanélküliség, inkább a munkaerőhiány jelenti a legnagyobb kihívást a városban.

A munkaerőhiány mellett nehézséget okoz még a munkaerő nagyarányú fluktuációja, a hanyatlás narratívájából pedig az rajzolódik ki, hogy bár munkát és megélhetést találni nem nehéz a városban, viszont versenyképes fizetéshez jutni, stabil egzisztenciát teremteni annál problémásabb, így „munka mellett szinte mindenki csinál még valamit, túlórázik, másodállást vállal. A legtöbb tűzoltó is mellette pincér vagy kőműves” (6. interjú). A munkáltatói oldalon is jelentkezett ugyanez a probléma: a vállalatok nem tudnak igazán versenyképes fizetést kínálni, és nagyarányú a munkaerő fluktuációja, ami szintén nehézségeket okoz a termelésben. Ebből a szempontból nehézséget okoz a Balaton közelsége is, hiszen a vendéglátóiparban dolgozóknak nagy hiány jelentkezett az utóbbi néhány évben, ami azt

9 Forrás: <https://marcaliportal.hu/index.php/interjuk/22659-negyedszazad-a-koezszolgalatban-beszelgetes-dr-sueto-laszloval-marcali-varos-polgarmesterevel?showall=&start=1>

Munkanélküliségi ráta (százalék)

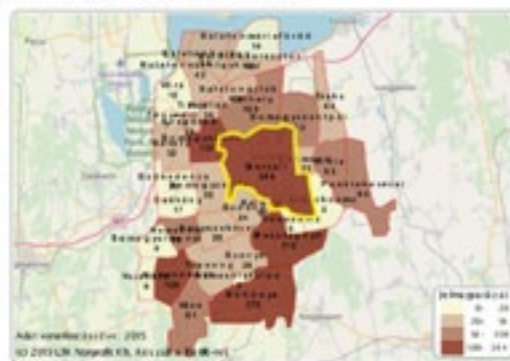
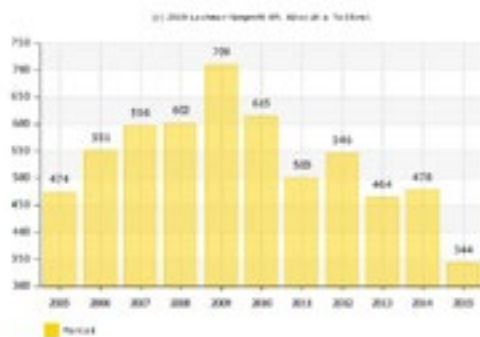
Regisztrált munkanélülők száma száz 15-59 éves átlandó lakosra.

5. ábra (forrás: TeIR)

Regisztrált munkanélülők száma összesen (fő)

Regisztrált munkanélülők az a személy, aki a munkaviszony létesítéséhez szükséges feltételekkel rendelkezik, és oktatási intézmény nappali tagozatán nem folytat tanulmányokat, és öregségi nyugdíjra nem jogosult, valamint rehabilitációs járadékban nem részesül, és az alkalmi foglalkoztatásnak minősülő munkaviszony kivételével munkaviszonyban nem áll és egyéb kereső tevékenységet sem folytat, és elfoglaltságának érdekében az illetékes kirendeltséggel együttműködik, és akit az illetékes kirendeltség álláskeresőként nyilvántart.

6. ábra (forrás: TeIR)

Közhasznú dolgozók létszáma:

Év	Létszám /fő/	Ledolgozott idő	
		Óra	Nap
2014	72	1891	323
2015	78	3997	667
2016	57	2766	444
2017	21	1316	215
2017 Pártfogós közmunka	7	361	67

7. ábra (GAMESZ – Marcali Városi Önkormányzat Gazdasági Műszaki Ellátó és Szolgáltatószervezete)

eredményezte, hogy a munkavállalók rendszerint otthagyják állandó munkájukat a nyári szezonra, hogy több pénzt tudjanak keresni a Balaton-parti vendéglátásban, majd pedig szeptemberben ismét jelentkeznek munkára (15. interjú). Hiába okoz ez a munkáltatók számára nagy kiesést, a munkaerőhiány miatt tehetetlenek ezzel a helyzettel szemben.

Az interjúalanyok ezt a jelenséget részben az elvándorlással magyarázták, illetve azzal, hogy megszűntek Marcaliban és környékén azok a szakképzések, amelyek korábban biztosították az utánpótlást, mint például a tejipari iskola, vagy a bördíszműves szakirány. A munkáltatók arról számoltak be, hogy a nagyarányú fluktuáción és a kevés jelentkezőn túl komoly problémát okoz, hogy nehéz megfelelő képzettségű dolgozót találni. Egy tejdesszerteket gyártó marcali tejipari vállalat vezetője ezt így foglalta össze:

„Régen beleírtuk a munkaköri leírásba, hogy elvárt az élelmiszeripari végzettség, esetleg tapasztalat csokoládétechnológiában, cukoriparban, tehát bármi, ami egy kicsit is idevág. Ezt mára elengedtük, az évek alatt kitapasztaltuk, hogy ilyet úgyse találunk. Most már jöhet bármilyen szakmából ember, mondjuk azt nem bánjuk, ha van egy érettségije, mert az valamennyire biztosítja, hogy alkalmas, hogy betanítható. Meg már nem is nagyon van ilyen képzés itt a környéken. A mi generációnkban még volt, nekem tejipari végzettségem van, most már az az iskola is vagy 10 éve bezárt.”

A munkaerőhiány nem csupán a munkások szintjén okoz gondot a munkáltatók számára, hanem minden egyéb területen, így a közép- és felsővezetői szinten is. Így azokat a felsővezetőket, akik hosszú évek óta töltik be a pozíciójukat és meghatározó szerepet töltenek be a cégük irányításában, a nyugdíjas éveik közeledtével komolyan aggasztja az a kérdés, hogyan találjanak utódot, ki tudja átvenni a céget, és tudja-e majd ugyanezeket az értékeket képviselni. Itt a hanyatlás narratívája mellett élen kirajzolódik egyrészt egy generációs törés, ahol az idősebb, vagyis 40 év fölötti generáció nem érti „a fiatalokat”, aggódik az értékek átrendeződése és az átalakuló morál miatt. Ez több elbeszélésből is kiderült, és többen említették, hogy a fiatalok máshogy használják a technológiát, máshogy kapcsolódnak ki, és más az értékrendjük, nehezen viszonyulnak azokhoz a fiatalokhoz, akiknek „az első kérdése az állásinterjújn, hogy van-e wifi, mert kétóránként meg

kell etetnie az állatait és meg kell kapálnia a földjét az Interneten” (9. interjú).

A munkához való viszony, a munkamorál, mint átrendeződő érték motívumai rendszeresen felbukkantak az interjúk során, s a baumani munka-, illetve fogyasztásalapú meghatározottság, tehát elkötelezettség (Bauman 1998) elsősorban egy generációs törésben mutatkozik meg itt: a középkorú és az idősebb korosztály az, aki leginkább a munkáján, a hivatásán keresztül definiálja magát, és a „klasszikusabb” munkafelfogást képviseli, szemben a nagy mobilitású fiatalsággal. Bár ezt a tételt számos társadalomkutató cáfolta empirikus munkákon keresztül (Doherty 2009, vagy Robertman 2015, aki egyenesen úgy fogalmaz, hogy az egyes társadalmi csoportok fogyasztásra vannak *ítélve*), a probléma markánsan van jelen Marcaliban. Az interjúk során rendszeresen elhangzottak olyan megállapítások, mint: „a mi időnkben még nem okozott gondot a három műszak”; „harminc éves koromig rendszeresen bent töltöttem a karácsonyokat és szilvesztereket is, és ezzel nem volt semmi gond”; „a fiatalok már máshogy gondolkodnak, nem ennyire elkötelezettek”; „már más a szemléletük: ha nem tetszik valami, odébb áll”; vagy „ma már senki se akar dolgozni”. Vagyis a rapid társadalmi átalakulások, az egzisztenciális bizonytalanság, a városi élet gyors megváltozása a munka világában is lecsapódva olyan generációs konfliktusokon keresztül jelentkezik, amelyeket a megszólalók az értékrendhez kötöttek.

IV. Az igényhez a szolgáltatást: a kultúra, mint integráló erő

A helyi kultúrateremtés, mint integráló erő talán a legkevésbé problémás terület a politika – gazdaság – kultúra hármasságán belül, és itt mutatkoznak meg a legkevésbé azok a törésvonalak és dezintegrációs erők, amelyek kihívásokat jelentenek a politikai és a gazdasági szférában. A kultúrateremtés Marcaliban egyszerre épül a régmúlta visszatekintő történelmi örökségre, kiemelkedő alakjaira, valamint a – főleg a folklórban gyökerező – helyi szokásokra, illetve hagyományokra, miközben igyekszik megszólítani a még városban maradt lakosságot is. Ezeknek a törekvéseknek az az elsődleges célja, hogy megerősítsék a helyi identitást, a büszkeséget, a helyi kötődéseket a városhoz és a Marcali környéki településekhez, felkutassák a régióra jellemző hagyományokat mind

a magas-, mind a falusi kultúrában és népszokásokban. A városban a kultúrpolitika stratégiai kérdés, és szoros szakmai együttműködés jellemzi a kulturális központokat és a városvezetést. A város kulturális életének finanszírozásában nagy szerepet játszik a városvezetés, direkt pályázatok kiírásában, illetve a forrásszerzésben nyújtott segítségben egyaránt. Az önkormányzat az 1990-es évek elejétől ír ki pályázatokat magánszemélyek, intézmények és egyesületek számára,¹⁰ amely gyakran sok helyi kezdeményezés egyetlen forrása is. Ez kiemelten fontossá válik olyan szervezetek, kulturális egyesületek esetében, amelyek forrásszegények, s amelyek a nagyobb, EU-s vagy központi finanszírozású forrásokra nem tudnának pályázni.

A kultúrpolitikai törekvések legnagyobb kihívása ugyanaz a strukturális probléma, amely a többi mezőt is érinti: miközben a kultúra fogyasztóinak legfőbb, legkiemeltebb csoportjai a fiatalok és az értelmiség, éppen ezek a csoportok csappantak meg az utóbbi években a legmarkánsabban. Ezt jól illusztrálja az évtizedek óta Marcaliban működő Calypso kórus is, amely részben a városban működő zeneiskolára, zenei kultúrára is épít, és más művészi együttesekkel is együttműködik, közös fellépéseket szerveznek. A kórus rendszeres fellépője a városi rendezvényeknek, a város életéhez szervesen hozzátartozó időszakos fesztiváloknak, mint a szüreti ünnepség vagy a borforraló fesztivál, de egy időben rendszeresen utaztak Künzelsaubá, a testvérvárosba is, az ottani kórus is részt vett Marcaliban a testvérvárosi ünnepségén. A kórus egyik legjelentősebb kihívása a forráshiány, hiszen évek óta nem nyertek működési támogatást a központi költségvetésből. Fenntartásukat kisebb, helyi pályázatokból tudják finanszírozni, marcali illetőségű cégektől pedig materiális támogatást is kapnak (pl. megkapták az *Industrie Elektrik* cég buszát, hogy külföldre tudjanak utazni). A másik, talán még ennél is komolyabb problémát jelent, hogy a tagok átlagéletkora nő, kevés fiatal tagjuk van, többen visszavonultak, jó néhányan elköltöztek, külföldre vándoroltak. A kórus közösségi életében érezhető a változás: *„nagyon sok törzshelyünk volt, néha hajnalig is ott beszélgettünk és megváltottuk a világot, azóta meg nem nagyon van hová mennünk, tízkor minden bezár. Vagy ha meg valahol nyitva van, oda meg mi nem kívánczunk. Nem tudom, hová tűnt a 20-30-as korosztály. Pedig régen a focisták is mindig összejöttek*

10 Forrás: Marcali Város Integrált Városfejlesztési Stratégiája 2007–2015 <http://www.terport.hu/>

edzés után, volt, hogy el se fértünk, annyi csapat jött össze egyszerre” (10. interjú).

A sportélet szervezése is régi hagyományokra tekint vissza, már az 1900-as évek elején alakultak klubok. Jelenleg a városnak NB III-as labdarúgó csapata van, 1993-ban nyitotta meg kapuit a Városi Sportcsarnok, a MVSZSE (Marcali Városi Szabadidő Sportegyesület) pedig több sportszakosztályt is magáénak tudhat, úgymint a kézi-, kosár- és röplabdát, vagy a birkózást.

A kultúrában és a város emlékezetében kiemelkedő helyet kap a marcali születésű Bernáth Aurél munkássága, s a 2019 nyarán átadott, felújított Bernáth-villa, amely közösségi programokat, iskolai táborokat is befogad, s amely évente 10-12 képzőművészeti kiállításnak ad otthont. A Bernáth-gyűjtemény „Mesteri kékek” c. tárlata a felújítási munkálatok alatt a Marcali Múzeumban volt megtekinthető. A 2003-ban nyílt városi fürdőt 2010-ben Európai Unió, állami, illetve önkormányzati forrásokból újjáépítették fel,¹¹ és a nyári szezon strandolásai mellett a kulturális vezetés számos program helyszínét is ide tervezi, hiszen nagy a látogatottsága és a népszerűsége.

A kultúraszervezésben központi jelentőségű a Marcali Művelődési Központ, amelyhez több tagintézmény is tartozik, s amelynek székhelye a városközpontban található Marcali Kulturális Korzó. A korzó egyszerre jelenti a pályázati forrásokból felújított épületet,¹² s ugyanakkor a „korzó” mint kifejezés már a kulturális központ új vezetőségének a városvezetéssel közösen megalkotott „brandje”, amely egyben igyekszik szimbolikus fogalomként elültetni a korzózást, mint a kulturális fogyasztást leíró tevékenységet. A korzózás az átjárást jelenti egyik helyről a másikra fizikai és műfajok közötti értelemben, a populáris és a magaskultúra közötti átjárhatóságot is szimbolizálja, hiszen a város kultúrpolitikájának célkitűzése, hogy a különböző kulturális egységek, a magaskultúra és a szabadidős kapcsolódás között

11 Forrás: <http://marcali-furdo.hu/a-furdorol/>

12 Az intézményt az önkormányzat újította fel az „Európa Kulturális Fővárosa Pécs 2010” projekt támogatásával, és 2011-ben készült el. Az épület magában foglalja a Marcali Múzeumot, a TAVI Kereskedelmi Televízió stúdióját, a Médiaközpontot, és a Szivárvány Nyugdíjas Egyesület klubját, valamint a Kortárs Galériát, a Folyosógalériát, az Amatőr Alkotók kiállítóterét, konferencia- és mozitermet, számítógépes informatikai termet, tárgyalótermet, egy kisebb színpadot, illetve egy kávéházi-venedéglátó teret. (Forrás: <http://muvhaz-marcali.hu/index.php/intezmenyunk/intezmenyrendszer/>)

egységes kapcsolatot teremtsen. A város négy városrészének mindegyikében található egy-egy kultúrház, továbbá a Művelődési Központoz tartozik a Szabadtéri Színpad, és a szintén sok rendezvénynek otthont adó Európa Park. A kultúraszervezés legnagyobb kihívása, hogy megtalálja a helyi lakosság igényeit, és úgy ösztönözze őket az aktív kultúrafogyasztásra. Az alapvető ellentmondás ellenére a városvezetés tudatosan törekszik arra, hogy a helyi büszkeséget, helyi identitást és kötődést elősegítse, s ennek a tervnek szerves része a helyiek kultúrafogyasztása, s azon keresztül a helyi közösségi élet rekonstruálása. Így a város büszkeségeihez tartozik, hogy nagyon látogatott a városi színház, s bár nincs a városnak állandó társulata, és csak vendéglőadásokat szerveznek, amelynek nagy a látogatottsága, s bérlethez „csak kihalásos alapon” lehet hozzájutni (10. interjú). Ezzel együtt a központ azon igyekszik, hogy felmérje az igényeket, és azokhoz igazítsa a kulturális szolgáltatásokat. A kulturális élet egyik magas pozíciójú alakja elmondása szerint saját maga végzett empirikus kutatásokat, megfigyeléseket, hogy fel tudja mérni a közönség igényeit, hónapokon át figyelte, mely előadások aratnak tetszést, miről beszélnek az emberek a szünetben, melyek a teltház produkciók. Az igényfelmérés nemcsak a színházat érintette, hanem más, Marcali életében szokványos kulturális eseményeket is: így hagyományosan az Európa Parkban kerülnek megszervezésre a családi események, és ott szokta a város ünnepelni a majálit is, hiszen a parkot egyébként is túlnyomórészt családok látogatják, és itt vannak a város legjobb játszóterei is. Ahogy az egyik, magas pozíciót betöltő, kultúraszervezéssel foglalkozó interjúalany fogalmazott:

„Változnak az igények folyamatosan, tekintettel kell lenni a közönségre. Ha sok a gyári dolgozó, valószínű, hogy nem fognak két műszak után beülni a Cseresznyés kertre. Ezekből kell kiindulni: Marcaliban van öt gyár, de nincs egyetem, ennek megfelelően kell szervezni a kultúrát is. Ha sok az idős, akkor nem Majkát hozom ide, hanem Korda Györgyöt” (10. interjú).

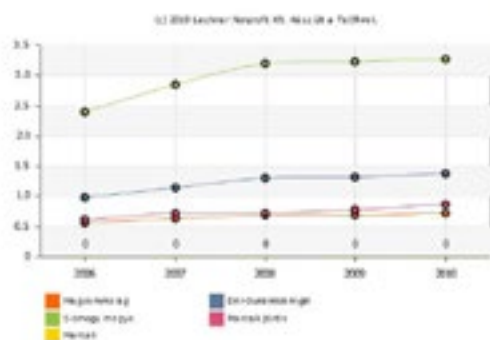
A kultúraszervezésre talán leginkább jellemző a kontrollált autonómia elve: a központi törekvések igyekeznek aktívan bevonni a helyieket, elsősorban az aktív korú, foglalkoztatott, és némi gazdasági és kulturális tőkével rendelkező rétegeket már a szervezési szintbe is és minél inkább alkalmazni a szubsidiaritás elvét, ami a gyakorlatban azt jelenti,

hogy a helyi kultúrházakat ingyen kiadják a helyieknek, ha programot szeretnének szervezni. Ezek a programok többnyire közösségi programokat, születésnapokat, karácsonyi ünnepeket, húsvéti, közösségi tojásfestést takarnak, de ugyanakkor központi törekvésként fogalmazódott meg az is, hogy a helyieket a régi, helyi hagyományok újjáélesztésére ösztönözze a nem titkolt szándékkal, hogy felélné a közösségi életet, kötődéseket teremtsenek. A helyi hagyományokhoz tartoznak az olyan ünnepek is, mint a tekeverseny, amely korábban Marcaliban és a környező falvakban a vasárnapi mise utáni kocsmázáshoz kötődött. A falvakban a lakosság elvándorlásával bezárt sok kocsmá is, és ezzel a teke hagyománya is kikopott, viszont mivel a közelmúltban élt hagyományról van szó, ezért a város forrásokat teremt a felújításra. Külön érdekesség, hogy vannak olyan kocsmák Marcali környékén, amelyek megszűntek, átalakultak bolttá, és jelenleg művelődési házként működnek, vagyis a többször átalakult épülethez rendelték hozzá az eredeti szerepei közül a közösségi funkciót. Az elnéptelenedés, és az annak nyomában fellépett jelenségek, mint a városi terek kiüresedése, szórakozóhelyek bezárása közvetlenül hat a lakosok mindennapjaira, s többen is nosztalgikusan számoltak be arról, hogy fiatal korukban még pezsgő élet volt a belvárosban, most viszont nehéz olyan helyet találni, ahová be lehet ülni beszélgetni, vagy szórakozni az esti órákban. Az okok között elsősorban az szerepel, hogy nincs már meg erre az a kereslet, ami volt akár tíz-tizenöt éve, de a társadalmi szétszakadás narratívái is megjelennek itt, melyek szerint azért járnak inkább a Balaton partjára kikapcsolódni és szórakozni, mert a marcali városi terekben, így a szórakozóhelyeken is megjelentek a roma lakosok.

A generációs törekvekre a kultúraszervezés is igyekszik válaszokat adni, hiszen a célcsoportjuk egy részét éppen a gyerekek, illetve a fiatal korosztály képviselik. Az ő számukra szervezte meg a központ a szabadulószoza-jellegű közösségi játékokat, illetve helyet kap a technológia is: a Költészet Napját például az online térben szervezték meg. A fesztiválokkal, tömeges rendezvényekkel – ezzel szemben – éppen az a cél fogalmazódott meg, hogy közösségi jelentésekkel töltsék meg a város tereit, vagy, ahogy az egyik interjúalany mondta, *„hogy kivigyük a kultúrát a város tereire”* (14. interjú). Ennek megfelelően a színházi életben, koncerteken, magaskultúrán túl hangsúlyos szerepet kapnak Marcaliban a városi fesztiválok, amelyekben a helyi ételek, az evés-ivás kiemelt szerepet kap a helyi

Egy főre jutó idegenforgalmi adó (1000 Ft)

Tartózkodás (nem állandó lakosok) az önkormányzat illetékességi területén eltöltött vendéghelyezések) valamint üdülésre, pihenésre alkalmas, nem lakószálló építményben fizetett adó összege egy lakosra.

8. ábra

identitás kialakításában, például Csurgó – Megyesi is az étel identitásteremtő szerepéről ír a vidéki közösségi életben (Csurgó – Megyesi 2015). Ilyen a városi strand is, ahol minden nyár elején megszervezik a Fürdő Szezonnyitót, ahol többek között főzőversenyre is sor kerül.

Szintén az identitásteremtő törekvésekhez kapcsolódik, hogy bár Marcali nem nevezhető hagyományos bortermő vidéknek, mégis több városi fesztivál is kapcsolódik a borfogyasztáshoz. Ilyen a nyári Fröccs- és Háziszörp-fesztivál, a februári Borforraló Fesztivál, vagy az őszi Szüreti Fesztivál, ahol minőségi borokat és pálinkákat lehet kóstolni, s amely nem csupán a helyi lakosságnak szól, hanem a turistáknak is (annak ellenére, hogy miként a 8. ábrán is látszik, az idegenforgalomnak nincs a városban kiemelkedő szerepe). Ennélfogva, bár a városi élet felpezsdítésében nincs különösebben előtérben a klasszikus folklór, a turistáknak szóló nagyobb, látványosabb fesztiválok a szervezők ezekre az elemekre is építenek, így ezeken az eseményeken a néptánc-hagyomány is szerepet kap, ami egyébként tipikus kulturális markernek (Csurgó – Megyesi *uo.*) számít a helyi kulturális fejlesztéspolitikában.

V. Összegzés és kitekintés

Ez a tanulmány Marcaliban végzett kutatás keretein belül vizsgálta meg a „lokálisan integráltak” egy csoportját, s azt nézte meg, hogy ez a csoport milyen eszközökkel, hogyan képes saját pozíciójánál fogva az integrációt a városi szintre kiterjeszteni, s egyáltalán,

hogyan, kiket tud integrálni egy ilyen kisváros, milyen erők, milyen mechanizmusok működtetik az integráció folyamatát, és mely erők dolgoznak ellene.

Az integrációs mechanizmusok vizsgálatával párhuzamosan az interjúk során elég hamar kirajzóldtak az integrációval ellentétes erejű folyamatok, amelyek egyrészt a városra ható, különböző szintű – helyi, regionális, országos és globális – hatásokból eredtek, s amelyek a város életét mind gazdasági, mind demográfiai szempontból érintik. Másfelől pedig ugyanez a dezintegrációs folyamat egy időbeli síkon is megjelent: az interjúalanyok, akik előzetes feltételezéseim szerint beleillettek a lokálisan integráltak csoportjába, és ennek nyomán is lettek kiválasztva, nagyjából egyazon korcsoportba tartoztak, és saját élettörténetükön, karrierjükön, saját egyéni narratívájukon keresztül interpretálták a város integratív elemeinek sorvadását, elértéktelenedését, amit a hanyatlás narratívájának neveztem. Mivel alapvetően a kutatás három dimenzió alapján elemzi az integrációs folyamatokat – politikai, gazdasági és kulturális szinten –, ezért az idősík egyfajta „negyedik dimenzióként” jelent meg a többi szintér mellett. A tanulmány az elemzés során minden mezőnél kitér az időbeli síkra is és reflektál erre a hanyatló narratívára, annak szerepére az adott dimenzió szempontjából.

Marcali városára leginkább jellemző az erős, stabil városvezetés, a folytonosság, amelyet a polgármester személye jelent, és a speciális helyzet, amely a városvezetés ellenzéki pozíciójával együtt jár, s amely egyben a város pozícióját is meghatározza országos szinten. A helyi viszonyokon túl a többi szint is alapvetően strukturálisan meghatározza a város viszonyulását és beágyazottságát regionális és országos szinten: a 2010 utáni közigazgatás centralizációja nyomán

fellépett feszültségek szintén minden mezőben kihatnak a város mindennapjaira. Az erősen centralizált államszocialista közigazgatást követően a rendszerváltás utáni decentralizáció, s a folyamatos, különböző korrekciós törekvések után ismét centralizációs törekvések jellemezték a közigazgatást, ráadásul a korábbiakhoz képest igen drasztikus mértékben. Ez azt eredményezte, hogy a helyi önkormányzatoktól az állam átvette ugyan az adósságot, de ezzel együtt az önrendelkezésük jelentős részét is átvállalta, vagyis kikerültek a városok kezéből azok a döntések, amelyek addig helyben születtek, és helyi vonatkozásúak.

Ezt az összetett problémát viszem végig mindhárom szintéren – a politikain (amelyen belül bemutatom az egészségügy és az oktatás akut kihívásait), a gazdaságin és a kulturálison is, amelyeket egyaránt – bár különböző mértékben – érintett a helyi autonómia átalakulása. A tanulmányból kiviláglik, hogy a városban zajló társadalmi folyamatok nem pusztán a helyi, illetve az országos politikai erőviszonyok következményei, hanem globális folyamatok is eredményezik a fiatalok elvándorlását és a munkaerő elszívását, ugyanakkor az elemzés részleteiben elsősorban a helyi szintekre fókuszálok, illetve az országos szint helyi politikára gyakorolt hatására. Ezek a folyamatok azonban összességükben rövid távon, és helyben kiéleztek és a felszínre hoztak olyan társadalmi feszültségeket, amelyek korábban egyáltalán nem jellemezték a városban az együttélést.

A város egyik erőssége mindenképpen az élénk gazdasági élete és a jó adottságai, amelyek részben a jó politikai kapcsolatokra vezethetők vissza, és a kora kilencvenes évekre, a privatizáció utáni időszakra nyúlnak vissza, amikor a városvezetés egyrészt tulajdonrészesedést vállalt több vállalatnál is, amivel stabilizálta a működésüket, másrészt pedig külföldi beruházókat vonzott Marcaliba. Ennek megfelelően magas a foglalkoztatottság és alacsony a munkanélküliség, ami másfelől azt is jelenti, hogy a munkáltatói oldalon magas a munkaerőhiány, magas a fluktuáció, és nehéz szakképzett munkaerőt találni. Ezekhez a folyamatokhoz kapcsolódik az interjúalanyok morális ítélete a munka világával kapcsolatban, amely szerint a fiatalok generációja már nem értékeli úgy a munkát, máshogy viszonyul hozzá.

A kultúra területét is jellemzik azok a problémák, amelyek a többi szintet – a kultúrát fogyasztó lakosság elvándorlása, illetve a városi terek átalakulása az utóbbi 10-15 évben erőteljesen érezhető. A kultúrában szintén jelentős szerepet vállal a város mind a források megteremtésében, mind a

kultúrpolitika meghatározásában, és szoros együttműködésben dolgozik a Művelődési Központtal, amelynek elsődleges célja, hogy a meglévő, gyorsan változó helyi igényeknek teremtsen meg a kultúra fogyasztásának lehetőségeit, illetve hogy a kultúrafogyasztáson keresztül alakítsa ki kötődéseket, helyi identitást, amelyben a tömeges fesztiválok, főleg az étkezéssel kapcsolatos rendezvények kiemelt szerepet kapnak.

A fenti folyamatokat megvizsgálva kérdés marad, hogy a szubszidiaritás milyen formái tudnak érvényesülni helyben, e strukturális nyomások hatására – milyen mozgástere van egy kisvárosnak az olyan országos, sőt globális problémákra, jelenségekre, mint amilyen az elvándorlás, a városi terek átalakulása vagy a képzett munkaerő tömeges hiánya. A tanulmány arra világít rá, hogy a globális hatások olyan kihívások elé állítják a kisvárosokat, amelyekre pusztán helyi erőforrásokból nagyon nehéz, ha nem lehetetlen megoldásokat, válaszokat találni. Ugyanakkor az is kiderült a kutatómunka során, hogy a kisváros lokálisan integrált rétege az, amely saját (gazdasági, politikai vagy kulturális) tőkéjén keresztül a leginkább képes a helyi értékeket megteremtteni és a helyi autonómiát érvényesíteni. A kisvárosi dinamikák szempontjából ugyanakkor döntő kérdés, hogy ez a lokálisan integrált réteg mennyire tud hosszú távon fennmaradni, hosszú távú stratégiákat kínálni, illetve saját magát reprodukálni.

Felhasznált szakirodalom

- Börzel, Tanja – Buzogány Áron 2016
Environmental Organisations and the Europeanisation of Public Policy in Central and Eastern Europe: the Case of Biodiversity Governance. *Environmental Politics* 19(5)
<https://rsa.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09644016.2010.508302> DOI: 10.1080/09644016.2010.508302
- Bauman, Zygmunt 1998 *Work, Consumerism and the New Poor*. Buckingham, Open University Press.
- Csurgó Bernadett – Megyesi Boldizsár 2015
Local Food Production and Local Identity: Interdependency of Development tools and Results. *socio.hu*, special issue (3) https://socio.hu/uploads/files/2015en_food/introduction.pdf <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2015en.167>

- Doherty, Michael 2008 When the Working Day is Through: The End of Work as Identity? *Work Employment & Society* 23(1) <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0950017008099779>
- Éber Márk Áron – Gagy Ágnes – Geröcs Tamás – Jelinek Csaba – Pinkasz András 2014 1989: Szempontok a rendszerváltás globális politikai gazdaságtanához. *Fordulat* 21 (1). http://fordulat.net/pdf/21/F21_Helyzet_Muhely.pdf
- Feischmidt Margit – Szombati Kristóf 2018 A szegénység kisajátítása és szimbolikus újramezterezése: az 'érdemtelenek' rasszizálása és az 'érdemesek' etnicizálása. Gyöngyöspata tanulmányai. *Magyar Tudomány*, 179 (6) https://mersz.hu/dokumentum/matud_235 DOI: 10.1556/2065.179.2018.6.16
- Gagy Ágnes 2019 *A válság politikái. Új kelet-közép-európai mozgalmak globális perspektívában*. Budapest, Napvilág Kiadó.
- Gans, Herbert J. 1995 *The War Against the Poor: the Underclass and Antipoverty Policy*. N.Y., Basic Books.
- Kovács Imre – Kučerová, Eva 2006 The Project Class in Central Europe: The Czech and Hungarian Cases. *European Society for Rural Sociology* 46 (1). <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1467-9523.2006.00403.x>
- Kovács Imre – Hajdu Gábor – Gerő Márton – Kristóf Luca – Szabó Andrea in Kovács Imre szerk. 2017 *Társadalmi integráció. Az egyenlőtlenségek, az együttműködés, az újraelosztás és a hatalom szerkezete a magyar társadalomban*. Budapest – Szeged, MTA TK Szociológiai Intézet – Belvedere Meridionale Kiadó.
- Kovács Imre 2012 *Vidék az ezredfordulón. A jelenkori magyar vidéki társadalom szerkezeti és hatalmi változásai*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Argumentum.
- Kovai Cecília 2018 *A cigány-magyar különbségtétel és a rokonság*. Budapest, L'Harmattan.
- Lennert József 2019 *A magyar vidék demográfiai jövőképe 2051-ig, különös tekintettel a klímaváltozás szerepére a belső vándormozgalom alakításában*. *Területi Statisztika*, 2019, 59(5):498-525; <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/terstat/2019/05/ts590503.pdf> <https://doi.org/10.15196/TS590503>
- Pálné Kovács Ilona 2016 *A magyar decentralizáció kudarca nyomában*. *Studia Regionum, Dialóg Campus*.
- Robertman, Sveta 2015 Not to Be Hungry Is Not Enough: An Insight Into Contours of Inclusion and Exclusion in Affluent Western Societies. *Sociological Forum* 30 (3) <https://www.jstor.org/stable/43654131?seq=1> <https://doi.org/10.1111/socf.12190>
- Szikra Dorottya 2014 Democracy and Welfare in Hard Times: The Social Policy of the Orbán Government in Hungary Between 2010 and 2014. *Journal of European Social Policy* (11). <https://doi.org/10.1177/0958928714545446>
- Váradai Monika Mária 2008 *Kistelepülések lépéskényszerben*. Budapest, Új Mandátum Kiadó.

Adatbázisok és online források

- KSH
TeIR
www.terport.hu
- Marcali GAMESZ beszámoló, 2018 november <http://www.marcali.hu/images/eloterjesztesek/02018/1122/02-et-20181122.pdf>
- www.marcaliportal.hu